

iletişim
DOSTOYEVSKI
T O P L U E S E R L E R İ 17

**PUŞKİN
KONUŞMASI**

ÇEVİREN TEKTAŞ AĞAOĞLU

KONSTANTIN MOCHULSKY'NİN ÖNSÖZÜYLE

DOSTOYEVSKI • Puşkin Konuşması

Пушкинская речь

© Önsöz: 1947, Konstantin Mochulsky

“The Pushkin Speech-Death”,

Dostoevsky: His Life and Work, Princeton University Press

Önsözün yayın hakkı YMCA Press'ten alınmıştır.

İletişim Yayınları 1383 • Dünya Klasikleri 42

ISBN-13: 978-975-05-0668-2

© 2009 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2009, İstanbul

GENEL YAYIN YÖNETMENİ Orhan Pamuk

EDITÖR Belce Öztuna - Aylin Aydın

KAPAK Suat Aysu

KAPAK RESMİ Anselm Kiefer, “Märkischer Sand V”

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Defne İpek

BASKI ve CİLT Sena Ofset

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

DOSTOYEVSKI
Puşkin
Konuşması

Пушкинская речь

İNGİLİZCE'DEN ÇEVİREN

Tektaş Ağaoğlu

i l e t i ş i m

DOSTOYEVSKI (Fyodor Mihailoviç). Bir doktorun oğlu olan Dostoyevski 1821'de Moskova'da doğdu. Çocukluğunu Moskova'daki Marya Hastanesi'nin bir lojmanında, zorba ve çoğu zaman sarhoş bir babayla hasta bir anne arasında geçirdi. Çok geçmeden annesi ölünce, katı disiplinli Petersburg Mühendis Okulu'na gönderildi. Sinirli, aşırı duyarlı bir yaradılışı olan Dostoyevski (o sıralar kendisine takılan adla, "ateş Fedya"), Petersburg'da kitap okuyarak, bir köşeye çekilip düşlere dalarak ya da kardeşi Mihail ile söyleşerek günlük gerçeklerden kaçınmaya çalışırdı. Babasının 1839'da aniden öldüğünü burada öğrendi. Kuşkulu bir ölümdü bu; onu yanında çalıştırdığı köylülerin öldürdüğünü söylenir. Babasının ölümünü istediği düşüncesi, yakasını hiç bırakmadı ve Dostoyevski'yi bunalıma düşürdü. Bazılarına göre ilk sara nöbetine de bu suçluluk duygusu neden oldu. Freud ve birçok psikanalizci, babaya duyulan bu nefrete ve bunu izleyen suçluluk kompleksine dayanarak, Dostoyevski'nin hastalığının sinirsel kökenli olduğu sonucunu çıkardılar ve dehasıyla hastalığı arasındadır bir bağlantı kurdular. Oysa bu yorum, yazarın nöbetler sırasında gösterdiği o zihin açıklığını, o "dokuz canlılığı" göz ardı etmek demektir. Sara, Dostoyevski için, gerçekte, "istenç dışı, ama ayrıcalıklı bir deneyim", büyülen bir ayna olmuştur.

Dostoyevski zayıf sinirli, duygusal, bir anda coşkudan çökkünlüğe geçen bir kimseydi. Gogol etkileri taşıyan ilk romanı *İnsancıklar*, Belinski'nin övgülerini kazanıp yazarına ün sağladığında coşkuya kapılan Dostoyevski, daha sonraki yapıtları *Oteki* (1846) ve *Ev Sahibesi* (1847) aynı eleştirmenin alaylarına hedef olunca ruhsal çöküntüye düştü, derdinden hasta oldu. Kendisini dengesizliğe kadar sürükleyen gerilimlerden kurtulmayı bilen ve dış dünyadan kopan benliğinin parçalanışını kendisi çözümleyen yazarın yapıtındaki en zengin ruhbilimsel temalardan biri de bu çift kişiliklilik, ikizler-benzerler temasıdır.

Dostoyevski 1848'de *Beyaz Geceler* ile *Bir Yufka Yürekli*'yi yayımladı. Bu yapıtlarının da beğenilmemesi gururunu incitti. Petrasevski'nin çevresinde toplanan genç suikastçılara katıldı, onlarla birlikte tutuklandı ve ölüm cezasına çarptırıldı (Aralık 1849). *Canlarının bağışlandığı*, cezarın infazına birkaç dakika kala bildirildi. Dostoyevski'nin cezası, hafifletilerek Sibiryada dört yıl kürek cezasına çevrildi. Tüm maddi ve manevi yoksunluklara ve sara nöbetlerine karşın bu korkunç yıllar, Dostoyevski'nin İncil'i ve mahkûmlardaki gönül zenginliğini, yani "sert kabuğun içindeki altın"ı keşfetmesini sağladı. Dört yıllık kürek cezasından sonra Semipalatinsk'te zorunlu ikâmete mahkûm edilen Dostoyevski, yoksul ve verimli genç dul Marya Dmitriyevna İsayeva'ya acıyarak evlendi. 1859'da Petersburg'a dönmesine izin verildi, *Ezilmiş ve Aşağılanmışlar* (1861) ve *Ölü Bir Evden Hatıralar* (1862) ile kendini yeniden kabul ettirdi. Kardeşi ve N.N. Strahov ile birlikte önce *Vremja* (Zaman), sonra da *Epoha* (Dönem) adlı dergileri kurdu ve yönetti. Bu dergilerde, Batı karşıtı Slavcı düşüncelerini savunduğu tartışma yazılarını yayımladı.

Büyük "metafizik" romanlarının ilki ve tüm yapıtlarının anahtarı olan *Yeraltından Notlar* 1864'te yayımlandı. *Suç ve Ceza* (1866), *Kumarbaz* (1867), *Budala* (1868), *Ebedi Koca* (1870), *Cinler* (1872) gibi başyapıtlar birbirini izledi. Alacaklıları tarafından sıkıştırılan yazar, daha tamamlamadan yapıtlarını yayımcılara satıyordu. Daha hızlı çalışabilmek için sekreter olarak tuttuğu 20 yaşındaki Anna Grigoriyevna Snitkina ile ilk karısının ölümünden üç yıl sonra, 1867'de evlendi. Para peşinden koşması bitmek bilmedi. Kumar tutkusuyla Dostoyevski, borç aldı, ödedi; sonunda karısıyla ülkesinden ayrılarak Avrupa'nın kumarhanelerini dolaşmaya başladı. Bir kızı oldu, ama öldü. Bu ölüm, Dostoyevski'yi deliliğin eşiğine kadar sürükledi. 1875'te *Delikanlı*, 1876'da *Bir Yazarın Günlüğü* ve 1879-80'de *Karamazov Kardeşler* yayımlandı. Bu son romanının, bir bölümünü oluşturacağı *Bir Büyük Günahkârın Yaşamı* adlı büyük çaplı tasarısını gerçekleştirilmeden 1881'de Petersburg'da öldü. Dostoyevski gelmiş geçmiş en büyük romancılarından birisi, belki de birincisidir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

PUŞKİN KONUŞMASI. ÖLÜM / Joseph Frank 7

I Bir Açıklama 15

II Puşkin Üzerine Konuşma 27

III Bay Gradovski'ye Cevap 49

ÖNSÖZ
PUŞKİN KONUŞMASI. ÖLÜM
KONSTANTIN MOCHULSKY

Moskova'daki Puşkin anıtının açılış töreni 26 Mayıs 1880'de yapılacaktı. Dostoyevski ve Turgenyev, büyük şair hakkında konuşmak üzere Rus Edebiyatını Sevenler Topluluğu'ndan davet aldı. *Karamazov*'un yazarı, zorlu çalışmasını böldü ve hayatı boyunca hayranlık duyduğu, manevi yol göstericisi ve büyük Rus dehası olarak gördüğü Puşkin hakkında bir konuşma hazırladı. Pobedonostsev'e gönderdiği mektupta Dostoyevski şöyle der: "Puşkin hakkındaki konuşmamı, fikirlerimi keskin bir biçimde ifade ederek yazıp bitirdim (bizim görüşlerimizin deme cüretini gösteriyorum) ve dolayısıyla ardından gelecek saldırılara da hazırım. Oradaki profesörler, benim kişisel düşmanım olmaya kararlı gözükken Turgenyev'i de davet ettiler... Fakat hem Puşkin'i yüceltip hem de Veročka'yı tavsiye edemem..."

Bir kez daha tüm hayatı boyunca karşılaştığı suçlamalarla boğuşuyordu, bir kez daha kişisel düşmanı haline gelen Turgenyev'in şahsında, Avrupalı şeytanla mücadeleye girişmişti. Son sözleriyle Turgenyev'in kendi yazdığı oyunu, *Taşrada Bir Ay*'daki Veročka rolünü başarıyla canlandıran oyuncu Savina'ya olan tutkusunu kastediyordu.

Nükseden akciğer sorununa ve maddi zorluklara rağmen Dostoyevski, Mayıs'ın yirmi ikisinde Staraya Russa'dan ayrıldı. Ertesi gün Tver'de İkinci Aleksandr'ın karısı, Mariya Aleksandrovna'nın öldüğünü ve anıtın açılışının ertelendiğine dair bir imparatorluk emri olduğunu öğrendi. Buna rağmen, bir cesaret, yolculuğuna devam etti. Moskova onu çok sıcak karşıladı: Slavcı arkadaşları tarafından onurlandırıldı. Davetler ve ziyafetler birbirini izledi: yazar Moskova'nın cömert evsahipliğinden samimiyetle etkilenmişti...

Puşkin kutlamaları 5 Haziran'da vakur bir dua töreniyle başladı; ertesi gün ise anıtın açılış töreni gerçekleştirildi; Dostoyevski ünlü konuşmasını 8 Haziran'da, Rus Edebiyatını Sevenler Topluluğu'nun Soylular Meclisi binasındaki oturumlarından birinde yaptı. Karısına yazdığı mektuplarda bu coşkulu günleri ayrıntılarıyla anlatır.

"Moskova. Otel Loskutnaya No. 33, 28-29 Mayıs, saat sabahın ikisi... Asıl mesele şu ki, sadece Rus Edebiyatını Sevenler değil bütün bizim takımın bana ve uğruna otuz yıldır savaştığımız ideallerimize ihtiyacı var, çünkü karşı taraf (Turgenyev, Kovalevski ve neredeyse bütün Akademi) milli ruhu reddederek, Rus milli ruhunun sözcüsü olan Puşkin'in önemini bertaraf etmek istiyorlar."

İlk zafer, 6 Haziran'da Soylular Meclisi'nde düzenlenen edebiyat gecesinde, Dostoyevski'nin Pimen'in *Boris Godunov*'daki monoloğunu okuduğunda geldi. Karısına şöyle yazdı:

"Moskova, 7 Haziran... Anıtın açılışı dün gerçekleşti, fakat nasıl tarif etmeli, nereden başlamalı... Açılışı, konuşmaların yapıldığı akşam yemeği izledi. Sonra da Soylular Meclisi'nde müzik eşliğinde yapılan edebiyat festivalindeki okuma... Ben Pimen'in sahnesini okudum. Bu seçimin imkânsızlığına (zira Pimen bütün bir salona bağıramaz) ve akustiği çok kötü olan bir salonda okumama rağmen, ba-

na mükemmel okuduğum söylendi fakat çok azı duyulabilmiş. Çok iyi karşılandım, alkıştan ve tezahürattan uzun süre okumaya devam edemedim ve okunayı bitirdikten sonra üç kere tekrar sahneye çağırıldım. Fakat acınacak bir okuma yapan Turgenyev, benden fazla alkış aldı. Kuliste (karanlıklar içinde muazzam bir yer), neredeyse yüz kadar genç insanın, Turgenyev'in önünde kendilerinden geçerek eğildiklerini gördüm. Hemen bunların şakşakçılar oldukları hissine kapıldım, Kovalevski tarafından oluşturulmuş bir alkışçı takımı. Ve öyle oldukları ortaya çıktı: Bugün sabah oturumunda, Ivan Aksakov bu alkışçıların önünde, milli şair unvanını ondan esirgeyerek Puşkin'i küçümseyen Turgenyev'den sonra konuşma yapmayı reddetti. Aksakov bana bu alkışçıların çok önceden Kovalevski tarafından açıkça organize edildiğini (hepsi de onun öğrencileri ve Batıcılardı) ve böylelikle Turgenyev'in liderleri olduğunu ima ederek ona karşı gelecek bizleri aşağılamayı amaçladıklarını söyledi. Bütün bunlar bir tarafa, dinleyenlerin sadece bir bölümünün alkışlamasına rağmen, benim dün gördüğüm kabul hayranlık uyandırıcıydı. Dahası erkekler ve kadınlardan oluşan kalabalık gruplar elimi sıkmak üzere kulise geldiler. Verilen arada salondan geçiyordum, genç ve yaşlı hanımlar koşarak yanıma gelip: "Siz bizim peygamberimizsiniz, Karamazov'u okuduğumuzdan beri biz daha iyiyiz," dediler. Tam anlamıyla Karamazov'un büyük etkisi olduğunu fark ettim. Bugün, konuşmadığım sabah oturumundan çıkarken yine aynı şey oldu. Merdivenlerde ve vestiyerde insanlar tarafından durduruldum. Dün akşamki yemekte iki hanım bana çiçek verdi... Bugün neredeyse iki yüz kişilik, edebiyat çevresinin ağırlıklı olduğu ikinci bir yemek vardı. Genç insanlar beni girişte karşıladı ve bana eşlik ettiler, beni kendimden geçiren konuşmalar yaptık, ve daha yemeğe geçilmemişti bile. Yemekte bir sürü kişi konuştu ve kadeh kaldırdı. Ben ko-

nuşmak istemedim ama yemeğin sonuna doğru, masalarından fırlayıp, beni konuşmaya zorladılar. Sadece birkaç kelime söyledim -heyecanlı bir haykırış, edebi bir haykırış. Sonra oturduğum başka bir salonda, hararetle konuşan (kahve ve sigara eşliğinde), kalabalık bir grup tarafından sarıldım. Ve dokuz buçukta gitmek üzere kalktığımda (kalabalığın üçte ikisi hâlâ oradaydı), benim duygularımı paylaşmayanların bile, öyle ya da böyle katılmak zorunda kalacakları biçimde tezahürat yapmaya başladılar. Sonra bütün kalabalık benimle birlikte, paltosuz ve şapkasız bir şekilde sokağa fırladı ve arabama kadar bana eşlik etti. Ve birden ellerimi öpmeye başladılar- ve sadece bir değil onlarca kişi, üstelik sadece gençler değil, saçları ağarmış yaşlı adamlar. Hayır, Turgenyev'in yalnızca şakşakçıları var, benimkilerinse içten heyecanları.”

Fakat bu alkışlar, tarihi bir gün olan 8 Haziran'da yazarı bekleyen zaferin yanında önemsizdi. Puşkin hakkındaki konuşmasından sonra dinleyicileri tarifsiz bir heyecan ve memnuniyet kaplamıştı. Rusya'nın kültürel ve manevi tarihinde bu derece hayranlık uyandırıcı bir gün daha yoktur. Kutlamalardan sonra Dostoyevski karısına: “Bugün Topluluğa (Rus Edebiyatını Sevenler) yapacağım konuşma vardı; salon tamamen doluydu. Hayır, Anya, hayır, yarattığı etkiyi asla tahmin edemezsin... Ateşli bir şekilde, yüksek sesle okudum. Tatyana hakkında yazdığım her şey büyük bir coşkuyla karşılandı (25 yıllık yanlıştan sonra, bu davamız için önemli bir zafer.). Sonunda insanlığın *evrensel ittifakından* bahsettiğimde salon neredeyse histeri nöbetine tutulmuştu, (sana haykırışlardan ve vecd içindeki bağırışlardan söz etmeyeceğim) bitirdiğimde: Dinleyenler arasında birbirini tanımayan insanlar ağlayarak kucaklaşıyor ve *daha iyi olacakları, bundan böyle birbirlerinden nefret etmeyeceklerini, sadece seveceklerini haykırıyorlardı*”.

Sesler yankılandı: “Sen bizim azizimizsin, sen bizim peygamberimizsin”, “Sen bir dahisin, sen bir dahiden daha fazla bir şeysin.” Tezahürat yaklaşık yarım saat sürdü; kalabalık çıldırmış gibiydi. Bazı öğrenciler konuşmacıya doğru koşarak, ayaklarına kapandılar. Turgenyev derinden etkilenmişti, eski düşmanını kucakladı. Oturuma bir saat ara verildi. Sonra Aksakov, Rus edebiyatında bir olay olarak nitelendirdiği Dostoyevski’nin bu parlak konuşmasının ardından konuşamayacağını açıkladı. Tekrar bir alkış tufanı koptu. Aksakov konuşmasını yapmaya zorlandı sonra Dostoyevski çağrıldı; Rus kadınları adına kendisine bir defne çelengi sunuldu.

Akşam, edebiyat festivalinde Karamazov’un yazarı, Puşkin’in *Peygamber* adlı şiirini okudu. Kesinlikle heyecanlı olan yazar, zayıf ve derinden gelen sesini yükseltmeye gayret etti. Salon bir kez daha “histeri” halindeydi, bir kez daha “vecd içinde inliyorlardı”. Bütün okumuş Rusya “peygamberini” kutsadı. Dostoyevski’nin tüm eserlerinde geçen, çok sevdiği bir sahne vardır: Batan güneşin eğik ışıkları. Zaferi de bu tür bir son ışıktı: sekiz aydan az ömrü kalmıştı.

Dostoyevski’nin Puşkin konuşması, büyük Rus şairi üzerine yapılan yirmi beş yıllık çalışmanın ürünüydü. Konuşmanın kabataslağına, 1861’de *Time* dergisinde yayımlanan makalelerde rastlıyoruz. Puşkin, Dostoyevski’nin tarihsel felsefi yapısının merkezinde durur: O, Puşkin’in şahsında Rusya’nın kaderini ve ideallerini arar. Puşkin adına düzenlenen törende Dostoyevski, sarsılmaz fikirlerini ve ümitlerini müthiş bir sanatsal biçimle yoğurmuştur. Hatibin belagati, bir peygamberin ateşli konuşmasıyla birleşmişti.

Puşkin’in kişiliğinde, der Dostoyevski, bütün Ruslar için tartışmasız peygamberce bir şeyler vardı. O “ Rus aylağını” ilk betimleyen kişiydi (Aleko ve Onyegin’de); yurdun-

dan sökülüp atılmış, bastırılmış ve acılı bir aylak... O aynı zamanda bu uğursuz soruna çözüm de önermişti: “Kibrini kır, gururlu adam, ve her şeyin üstündeki gururundan vazgeç. Kibrini kır, budala adam, ve her şeyden önce, kendi vatanına emek sarf et.” “Aylak” Onyegin’in yanına Puşkin, bir Rus kadını, “tartışmasız olumlu güzel” Tatyana’yı yerleştirir. Hastalığımızı tanımladıktan sonra bizi rahatlatır. “Puşkin’de daima Rus kimliğine duyulan inanç hissedilir, bu kimliğin manevi gücüne inanır o... ve eğer inanç varsa, umut da vardır, Rus insanı için büyük umut.” Dünyada Puşkin’deki evrensel sevgiye sahip tek bir dahi bile yoktur. “Kendinde yabancı milliyetleri barındırmayı nasıl başarıyordu!” *Don Juan*’da bir İspanyol’du; *Veba Sırasında Bir Ziyafet*’te İngiliz; *Kur’an’a Öykünmeler*’de bir Arap; *Mısır Geceleri*’nde ise bir Çingene. Bu şefkat, içinde Rus milletin gücünü de barındıran, peygambervari bir görünüştü. Petro’da insanlığın evrensel ittifakını bekleyen toplumun maneviyatına cevap vermiştir. “Evet, Rusların kaderi Avrupalıdır, evrenseldir. Gerçek bir Rus olmak, tam anlamıyla bir Rus haline gelmek belki de bütün insanlıkla kardeş olmaktan geçer, *tam bir evrensel insan* olmaktan ya da...” Bu yüzden Batılılaşmadan yana olanlarla Slavcılar arasındaki husumet aslında acıklı bir yanlış anlamaydı. Rusya’ya şöyle seslenilir: “Büyük uyumdan, Mesih’in kutsal kitabının yasasına tâbi olan ırkların kardeşliğinden bahset! Bırak yurdumuz yoksul olsun, çünkü bu yoksul topraklar üzerinde bir kölenin hoşnutluğuyla Mesih ortaya çıkmış ve bizleri kutsamıştır”.¹ Peki neden Onun yüce sözlerini korumuyoruz? Ve O’nun kendisi de bir yemlikte doğmamış mıydı?

Bu mesihli söylevden sonra hatip, dokunaklı bir şekilde bitirir: “Puşkin gücünün zirvesindeyken öldü ve şüphesiz

---

1 Tutçev’in şiirinden dizeler: Eti bednye selenya (Bu yoksul köyler).

bazı büyük sırları da beraberinde götürdü. Ve şimdi biz, on-
suz, bu sırları çözmeye çalışıyoruz.”

Dostoyevski “büyük evrensel uyuma”, “fikirlerin mükem-
mel birleşimine” tutkuyla inanmıştı. Puşkin konuşmasın-
da Batıcılarla Slavcılar, halkla aydınları, Rusya’yla Avrupa’yı
uzlaştırmaya çalıştı. Bir anlığına mucize gerçekleşmiş gibi
göründü: Dünün düşmanları birbirlerini kucakladılar. Tur-
genyev gözyaşları içinde *Cinler*’in yazarının elini sıktı. Fa-
kat bu uzlaşma uzun ömürlü olmadı; vecd halinin uyuştur-
ruculuğu geçtiğinde, kötücül eleştiri başladı, hizipler arasın-
daki farklılıklar ve polemikler dergilerde yeniden canlandı.
Bin sekiz yüz seksenlerin Rusyası “insanlığın evrensel kar-
deşliğine” henüz hazır değildi. Dostoyevski 10 Haziran’da
Moskova’yı terk etti; Staraya Russa’da Karamazov’un sonu-
nu yazmaya koyuldu.

İngilizce’den çeviren AYLIN AYDIN

I

Bir Açıklama

Bir Yazarın Not Defteri'nin bu sayısında başlıca konu olarak sunduğumuz konuşmayı bu yıl haziran ayının sekizinde, Rus Edebiyatını Sevenler Derneği'nin büyük toplantısında kalabalık bir dinleyici topluluğu önünde yaptım. Konuşmam büyük heyecanla karşılandı. Konu Puşkin, Puşkin'in önemi ve anlamıydı. Bir ara kürsüye çıkarak herkesin kendisine Slavcılar'ın önderi gözüyle baktığını hatırlatan İvan Sergeyeviç Aksakov, konuşmamın başlı başına bir olay olduğunu söyledi. Şimdi kendimi göklere çıkarmak için değil, şu noktayı belirtmek istediğim için bundan bahsediyorum: Konuşmam gerçekten bir olay olduysa, bu sadece ve sadece tek bir açıdan doğrudur. Şimdi niyetim bunu biraz daha açmak, bu önsözü onun için yazıyorum. Konuşmamda Puşkin'in Rusya için taşıdığı önemi şu dört görüş açısından açıklamaya çalıştım:

1. Derin sezgisi, dehası ve apak Rus yüreğiyle Puşkin, çağdaş aydın toplumumuzun tutulduğu hastalığı belli başlı belirtileriyle görüp ortaya serenlerin ilki olmuştur. Puşkin'in ele aldığı toplum katı, bu topraktan köklerini koparmış, halkın

üstüne çıkmış ufacık bir zümreydi. Puşkin bu zümreyi kurcalayıp aramızdaki olumsuz adam örneğini bize gösterdi. Huzursuz, istediğini bulamamış bir adamdır bu. Kendi ülkesine, kendi ülkesinin gücüne inancı kalmamıştır. Sonunda hem Rusya'yı, hem de kendini (yani kendi toplum katını, kendi aydın ortamını) inkâra kadar varır. Başkalarıyla birlikte çalışmaya yanaşmaz, fakat çektiği acı içten ve gerçektir. Aleko ve Onyegin, edebiyatımızda sürüyle rastladığımız benzerlerinin öncüleri oldular. Onların ardından; Pekorinler, Çiçikovlar, Rudinler, Lavrenzkiler, Tolstoy'un *Savaş ve Barış*'ındaki Bolkonskiler, daha başkaları sükün etti ve ilk önce Puşkin'in ortaya attığı kavramın gerçeğe ne kadar uygun olduğunu gösterdi. Petro'nun büyük devrimlerinden sonra içimizde beliren bu korkunç toplum illetini bulup çıkaran insanı, onun akıl ve deha yüceliğini ne kadar övgüyle, sevgiyle ansak yeridir. Puşkin gelip yaraya parmak basmasaydı bugün illetimizi böyle yakından bilemeyecektik. Bizi ilk avutan da o oldu. Illetin öldürücü olmadığı umudunu bize o aşıladı. Rus toplumu iyileştirilebilirdi, yeni baştan canlandırılabilirdi... eğer halkın gerçeğine kapılarını açık tutarsa.

2. İlk o oldu bize gerçeği gösteren. Sahiden ilk o oldu. Kim vardı daha önce? Doğrudan doğruya Rus ruhundan kopup gelen, halkımızın, kendi öz toprağımızın gerçeğinden fışkıran Rus ahlak güzelliği ilk Puşkin'in aramıza kattığı kişilerde kendini buldu. Tanık mı istiyorsunuz? İşte Tatjana: Korkunç yalandan kendini koruyan olgun Rus kadını. Tarih sayfalarında yaşayan kişiler: *Boris Godunov*'daki keşiş ve diğerleri. Gerçekçi bir gözle çizilmiş tipler: *Yüzbaşının Kızı*'ndaki gibi, daha birçokları gibi. Şiirlerinde, hikâyelerinde, hatıralarında, hatta Pugaçov İsyanı'nı anlatan satırlarında bulacaksınız onları. Rus'un, Rus benliğinin gerçek, olumlu güzelliğini yansıtırlar; hepsi de halkın kendi içinden çıkarttığı insanlardır. İşte her şeyden önce bu noktayı belirt-

memiz gerekiyor. Artık gerçeği olduğu gibi söylemeliyiz: Bugünkü medeniyetimizde, bu sözde Avrupa medeniyetinde (zaten hiçbir zaman bizim olmadı bu medeniyet), yüzey-sel olarak benimseyip hilkat garibelerine çevirdiğimiz Avrupa kavramları ve Avrupa kalıplarında bulmadı Puşkin bu güzelliği, doğrudan doğruya halkın gönlünde, halkın kendi gerçeğinde buldu. Böylelikle, tekrar ediyorum, illeti gözler önüne serdi, aynı zamanda bize büyük umut kapısını da açtı. “Halkın bilincine inan. Halk bilincinin gösterdiği yolun dışında kurtuluş yolu arama, kurtulacaksın,” böyle diyordu. Puşkin’i gerçekten anlamaya çalışınca insan ister istemez bu sonuca varıyor.

3. Puşkin’in bizim için önemini belirtmeye çalışırken üzerinde durduğum üçüncü nokta, Puşkin’in sanatçı dehasının en kendine özgü tarafıdır. Ondan önce kimsede görmüyoruz bunu; evrensel sevgi gücü, başka milletlerin yaratıcı damarını hiç şaşmadan bulabilme gücü. “Konuşma”mda Avrupa’nın bazı yüce dehalar yetiştirdiğini söyledim. Bir Shakespeare, bir Cervantes, bir Schiller mesela. Ne ki Puşkin’de bulduğumuzu bunların hiçbirinde bulamıyoruz. Yalnız evrensel sevgisi değil, başka milletlerin damarına girebilme gücü de akla durgunluk veren yeterliliğiyle dikkatimizi çekiyor. Dehasının en kendine özgü yanı olan, onu bütün dünya sanatçılarından ayıran, bütün dünya sanatçıları arasında yalnız onda gördüğümüz bu özelliği altını çizerek belirtmekten kendimi alamazdım. Bunu söylerken niyetim Shakespeare gibi, Schiller gibi büyük Avrupa dehalarını küçümsemek değildi; sözlerimden ancak bir aptal bu kadar aptalca bir sonuç çıkarır. Shakespeare’in yarattığı Aryan ırkı tiplerinin evrensel kapsamına, onun sonsuz derinliklerine yan gözle bakmak bana düşmez. Shakespeare’in Otello’su bir İngiliz değil de gerçekten Venedikli bir Arap olsaydı şairin eserine değişik bir renk, bölgesel bir özellik katmış olurdu, o kadar; Shakespeare’in

yarattığı tipin evrensel anlamı değişmeyecekti, çünkü Shakespeare söylemek istediğini bir İtalyan'ın ağzından da aynı güçle söyleyebilirdi. Bir daha söyleyeyim, Puşkin'in yabancı milletlerin yaratıcı damarını bulabilme gücüne dikkati çeken bir Shakespeare'in, bir Schiller'in evrensel önemini küçümser görünmek istemem, sadece bu güçte, bu gücün derinliğinde bizim için nasıl büyük ve öncü bir işaretin yattığını belirtmek istedim. Çünkü:

4. Bu güç Rusya'nın kendi gücüdür, bizim milli gücümüzdür. Puşkin sadece paylaşıyor bunu Rus halkıyla; ama işinin eri bir sanatçı olarak onu bütün yoğunluğuyla kendi alanında, kendi sanatında dile getiriyor. Halkımızın eğilimi gerçekten sevgiyedir, barışadır. Petro'nun devrimlerinden bu yana geçen iki yüz yıl içerisinde halk bu eğilimini tekrar ve tekrar açığa vurmuştur. Konuşmamda halkımızın gönlünde yatan bu gücü belirtirken, gelecek için önümüzde parlayan büyük umudun, belki de en büyük umudun bu gerçekten kaynaklandığını göstermeden edemezdim. Bu arada özellikle belirttim ki, içimizde kaynayan Avrupa özlemi bütün özentili tutumuna, bütün aşırılıklarına rağmen temelde doğru ve gereklidir; temelde doğru ve gerekli olduğu kadar halkın desteğini de kazanmıştır. Bu özlem, milli bilincin istekleriyle, hedefleriyle el ele gitmektedir ve hiç şüphesiz Avrupa'ya öykünmenin çok ötesine varan bir amaç gütmektedir. Konuşmam çok kısa olduğu için düşüncemi gerektiği gibi açıklayamadım. Fakat söylediklerimde güç anlaşılır bir yan olduğunu sanmıyorum. "Belki de bu zavallı, perişan ülke bir gün gelecek bütün dünyaya yeni bir ülkü aşılayacak," dediğim için bana kızanlar haksızlık ederler. Avrupa ülkeleri gibi dört başı mamur toplumlar için "yeni sözler" söylemeyi hedeflemeden önce ekonomik, bilimsel ve toplumsal gelişmemizi tamamlamak gerektiğini iddia etmek gülünçtür. Zaten konuşmamda da özellikle belirttim: Ekonomik

ve toplumsal başarılar alanında Rusya'yı Batılı milletlerle kıyaslamaya kalkışmıyorum; sadece diyorum ki, kendine özgü sağduyusu ve ağırbaşlılığıyla Rus halkının dehası, evrensel insanlık ülküsünden yana çıkmaya bütün milletler arasında belki de en yatkın olanıdır; çünkü Rus halkının tutumu karşıtlıkları bağışlayan, birbirine benzemezliklere hayat hakkı tanıyan, aykırılıkları hoş gören bir tutumdur; çelişkileri yumuşatmaya, insanlar arasında kardeşlik bağlarını canlı tutmaya eğilimlidir. Ekonomik bir özellik değil, ahlaki bir özelliktir bu. Rus halkının bu yanını inkâr edebilir miyiz? Rus milleti kendini halktan ayırmış, Avrupalılaştırmış aydınların yan gelip yatmaları, gelişmeleri, güç kazanmaları uğruna emek vermeye mahkûm bilinçsiz bir sürü müdür? Kim söyleyebilir öyle olduğunu? Halkın çoğunluğunun kendi başına ölü bir durağanlığı temsil ettiğini, bu halktan hiçbir şey beklenemeyeceğini, bu halka hiçbir şekilde bel bağlanamayacağını kim iddia edebilir? Gel gör ki hiç de az değil bu iddiada olanlar. Oysa ben tuttum, bambaşka bir düşünceyle ortaya çıkmak cüretini gösterdim. Bir daha söyleyeyim, "bu hayalimi" (konuşmamda öyle demiştim) etraflıca, gerektiği gibi kanıtlama fırsatı bulamadım; fakat en azından konuşmamda ortaya çıkmaktan da kendimi alamadım. Ekonomik ve toplumsal konularda Batı'nın seviyesine ulaşmadan yoksul ve perişan yurdumuzun böyle ulu özlemlere kapılamayacağını sanmak kelimenin tam anlamıyla saçmalıktır derim: Gönülün ahlak hazineleri, hiç değilse temel yapılarında, ekonomik güce bağlı değildir. Üst sınıflar bir yana bırakılacak olursa bu yoksul, perişan ülke bugün tam bir birlik içinde yaşıyor. Seksen milyonluk bu halk, Avrupa'nın hiçbir yerinde rastgelmeyeceğiniz bir görüş birliğinin sözcüsüdür. Hiç değilse sadece bu yüzden, bu toprakların perişan olduğunu, hatta yoksul ve zavallı olduğunu hiç kimse söyleyemez. Oysa Avrupa'da (onca hazinenin yığıldığı o Avrupa'da) bütün

Avrupa uluslarının toplumsal temelleri baştan aşağı sallandı. Belki yarın çöküp gidecek, ardında tek bir iz bırakmayacak; yerinde yepyeni, öncekine hiç benzemeyen bir başka yapı oluşacak. Avrupa'nın toplayıp kilerine yığıldığı bütün zenginlikler bir araya gelse Avrupa'yı çöküntüden kurtarmayacak, çünkü "göz açıp kapayana kadar bütün zenginlikler de yerle bir olacak." İşte bu irin tutmuş, kokuşmuş toplum düzeni, her ne pahasına olursa olsun ulaşılması gereken bir hedef olarak sunuluyor halka. Önce oraya ulaş, diyorlar, ondan sonra Avrupa'nın kulağına kendi gerçeğini fısıldayabilirsin! Biz diyoruz ki, bugünkü ekonomik yoksulluğumuz içinde, hatta bundan da feci yoksulluklar pençesinde bile, sevgi temeline dayanan evrensel bir kardeşlik kavramını benimsemek, el üstünde tutmak mümkündür. Tatar istilasından sonraki ya da Rusya'yı tek başına milli birlik bilincinin kurtardığı Güçlükler Çağı'ndan sonraki devirleri hatırlayın. Öylesine yoksulluklar içinde bile bu gücü korumak, el üstünde tutmak mümkündür. Sonra şu da var; bütün insanları sevmek, insanlık birliği ülküsünü içimizde canlı tutmak mı istiyoruz; bize benzemiyorlar diye yabancı milletlerden nefret etmeme gücünü yitirmemek mi istiyoruz; illa her şey bizim olsun deyip öbür milletleri soyup soğana çevirecek kadar (Avrupa'da böyle düşünen, böyle yaşayan milletler yok değildir, bilirsiniz) bencillik duygularımızın ölçüsünü elden geçirir bir hale gelmemek mi istiyoruz; bütün bunlar için zengin bir millet olmamız, Avrupa'nın toplum düzenini benimsememiz gerekiyorsa, yarın yerle bir olabilecek bu Avrupa düzenine maymunlar gibi öykünmeye ne zorumuz var? Rus toplumunun kendi gücüyle, kendi milli kaynakları yönünde gelişmesine hâlâ meydan verilmeyecek mi? Köleler gibi Avrupa'nın peşinden giderek kendi kişisel varlığını yitirmesi mutlaka gerekli mi? Öyleyse Rusya'nın, Rus halkının can damarında neler yatıyor? Canlı bir yapının ne

olduğundan haberleri var mı bu beylerin? Ağızlarından da hiç düşürmezler doğa bilimleri sözünü! İki yıl kadar oluyor, arkadaşlarımdan biri azılı bir Batılılaşma taraftarına, “Halk bunu kaldırmaz,” dedi. Aldığı cevap şu oldu: “Öyleyse halk ezilmelidir!” Kıyıda köşede kalmış önemsiz biri de değildi bu adam, aydınlarımızın önderlerinden biriydi. Hikâye doğrudur.

Bu dört açıdan Puşkin’in bizim için ne gibi bir önemi olduğunu gösterdim. Konuşmam, dinleyenler üstünde büyük bir etki yarattı. Söylediklerimin ne kendi başına bir değeri vardı, bunu özellikle belirtmek isterim, ne de konuşma tarzımda dikkati çekecek bir yön vardı (bu noktada bana karşı çıkanlarla aynı düşüncedeyim; övünmeye değer bir yanım olmadığını biliyorum). İçten konuşmuş olmam –hatta şunu söyleyebilirim– ortaya koyduğum gerçeklerin ağırlığı bu etkiyi doğurdu. Fakat İvan Sergeyeviç Aksakov’un sözünü ettiği “olay” neredeydi? Şurada: Slavcılar ya da Rus partisi dediğimiz topluluk (evet, bir de Rus partimiz var!) Batılılaşma taraftarlarıyla barışma yolunda büyük bir adım attılar, belki de son adımı attılar; çünkü Slavcılar Batı’yı kendilerine örnek alanların Avrupalı olma emellerini, hatta bu yolda en olmadık taşkınlıklarını, en aşırı çıkışlarını haklı görmeye, bunu milletin kendi emelleriyle bir tutmaya hazırdılar. Bu emeller milli bilinçle el ele gitmekteydi. Slavcılar ötekilerin taşkınlıklarına tarihin ve kaderin zorladığı bir tutum gözüyle bakarak olumlu bir anlam veriyorlardı. Öyle ki iş sonunda tartıya vurulduğunda (eğer günün birinde tartıya vurulacak olursa) Batılılaşmadan yana olanların Rus yurduna, Rus bilincine ettikleri hizmetin hiç de küçümsenemeyeceği, anayurtlarını yürekten seven, bugüne kadar belki de aşırı bir kıskançlıkla onu “yabancı Ruslar”dan korumak için mücadele eden su katılmamış Rusların hizmetlerinden hiç de aşağı kalmadığı görülecekti. İki parti arasındaki çatışma-

nın, aralarında patlak veren tatsız kavgaların hep birbirlerini yanlış anlamalarından ileri geldiği artık kesin olarak belirtiliyordu. “Olay” herhalde bu olacaktı. Konuşmamın sonuna geldiğimde toplantıda hazır bulunan Slavcılık akımı sözcüleri ileri sürdüğüm bütün can alıcı noktalarda benimle hemfikirdiler. Şimdi diyorum ki –konuşmamda da söylemiştim– atılan bu yeni adımın şerefi (barışmayı sahiden istemek de bir şereftir, isteyen için) bu yeni sözün değeri deyin isterseniz, yalnız beni değil, bütün Slavcılık hareketini, “partimiz”in yolunu ve amacını yüceltmektedir. Slavcılık akımını tarafsız bir gözle inceleyenler bunun böyle olduğunu açıkça görmüşlerdir. Slavcılar konuşmamda dile getirdiğim düşünceye açıktan açığa olmasa da birçok defa dikkati çekmişlerdi. Benim yaptığım, en elverişli zamanı yakalamak oldu. Şimdi sonuç şu: Eğer Batılılaşmadan yana olanlar bizim düşünce yönümüzü kabul eder, görüşlerimize katılırlarsa hiç şüphe yok iki parti arasındaki bütün anlaşmazlıklar silinecek. İki tarafın üzerinde kavgaya tutuşacağı bir şey kalmayacaktır. Çünkü İvan Sergeyeviç’in dediği gibi, “Bugünden sonra her şey açığa çıkmıştır.” Tabii bu açıdan bakınca konuşmam bir “olay” sayılabilirdi. Ne var ki “olay” kelimesi coşkun bir heyecan anında, yalnız bir tarafın ağzından çıktı. Öte yandakiler bunu kabul edecek mi, birleşme ülküsü gerçek olacak mı, orası belli değil. Konuşmam sona erince bir koşu yanıma gelip beni kucaklayan, elimi sıkın Slavcılarının yanında Batılılaşma hareketinin şu sıralarda önde gelen temsilcileri de vardı. Hepsisi Slavcılar’dan hiç de aşağı kalmayan bir içtenlik ve heyecanla elime sarıldılar, konuşmamın bir deha eseri olduğunu söylediler; kelimeyi defalarca tekrar ettiler. Fakat korkarım bu kelime bir heyecan anında birdenbire akıllarına geldi. İleride bu düşüncelerden cayarlar diye korkmuyorum, bunun doğru olmadığını biliyorum çünkü. Övgüleri beni kandırmadı. Onun için bugün be-

ni dâhi sanıp sonradan hayal kırıklığına uğrarlarsa ben bunu hoş görmeye dünden hazırım. Fakat olabilir ki kendi başlarına kalıp biraz düşündükten sonra şöyle diyeceklerdir: —dikkat edin, o gün gelip elimi sıkanlardan söz etmiyorum; genel olarak Batılılaşma ülküsüne bel bağlayanları düşünüyorum— “Hah, işte, sonunda kabul ettin ki, onca tartışma ve anlaşmazlıktan sonra şimdi gördün ki bizler Avrupalı olalım diye çırpınmakta haklıyız. Gördün ki bizim sözlerimizde de gerçek payı var. Onun için indirdin şimdi yelkenleri suya! Eh, haklı olduğumuzu kabullendiğini görünce memnun oluyoruz. Doğrusu bu çok iyi senin için. Hiç değilse sende biraz akıl olduğunu gösterdin. Biz de bunu hiçbir zaman inkâr etmemiştik. Inkâr eden alıklar yok değil aramızda ama bundan kendimizi sorumlu tutmaya ne niyetimiz var ne de buna gücümüz yeter. Yine de...” Görüyorsunuz burada bir “yine de” daha geliyor. Hemen durumu açıklamak gerek. Durum şu: Ortaya attığın iddiaya ve vardığın sonuca göre bizler taşkınlıklarımızda dahi sözde milli bilincin gösterdiği yoldan gitmişiz, nasıl olduysa bu milli bilinç bize öncülük etmiş. Bu sözlerin zihnimizde şüphe uyandırmakla kalmıyor, daha ileri gidiyor; bir kere daha, seninle anlaşmanın imkânsız olduğunu görüyoruz. N’olur şunu iyice kafana yerleştir: Bize öncülük eden, Avrupa’dır, Avrupa’nın bilimi, Petro’nun devrimleridir, halkın bilinci değildir. Biz yolumuzda giderken bu bilinci ne gördük, ne işittik; tersine onu nerede gördüysek olduğu yerde bırakıp tabana kuvvet kaçmaya baktık. Daha baştan yolumuzu kendimiz seçtik; Rus halkını evrensel sevgi ve insanlık birliğine götüren içgüdülere filan hiç kulak asmadık. Bütün o demin söylediklerin viz gelir bize. Rus halkında biz, artık açık konuşalım, bilinçsiz bir sürü niteliği görüyoruz sadece, yani eskiden ne gördüysek şimdi de onu görüyoruz. Hiçbir şey yok bizim ondan öğreneceğimiz. Tersine, Rusya’nın daha iyiye doğru yol al-

masına engel olduğuna inanıyoruz. Rus halkı yeniden yaratılmalıdır. Bunu halkın canlılığına dokunmadan başaramazsak, hiç değilse tepeden inme zor yoluyla gerçekleştireceğiz. Rus halkı bizim sözümüzü dinlemeyi öğrenecektir. Onun için de tam şu sırada Avrupa ülkelerinde gördüğün toplum düzenini benimsememiz gerekiyor. Aslına bakarsan milleti-miz her zaman olduğu gibi bugün de yoksul ve perişandır. Bu milletin kendine özgü bir kişiliği, kendi yarattığı bir ülküsü olamaz. Halkımızın tarihi baştan aşağı bir saçmalıklar panayırısıdır. Sen tutmuş bu tarihten Allah bilir neler çıkar-mışsın! Ama biz, yalnız biz tarihe ayık kafayla bakan adamlarız. Bizim gibi bir milletin tarihi olmamalıdır. Tarih diyebileceği ne varsa ardında, bu millet bir an önce onu unutmali, tarihine sırtını dönüp ondan nefret etmelidir. Yalnız aydın toplumların tarihi olur. Halk bütün gücüyle, bütün varlığıyla aydınlara hizmet etmekten başka bir şey düşünmemelidir.

Bak, telaşa kapılmanın, bağırıp çağırmanın hiç faydası yok. Halk bizim sözümüzü dinlemelidir diyorsak, halkı boyunduruk altına almak istemiyoruz. Hayır, bin defa hayır! Böyle olur olmaz sonuçlar çıkartma bizim sözlerimizden. Biz insancıl kişileriz, biz Avrupalıyız, bizim kadar sen de biliyorsun bunu. Niyetimiz halkı yavaş yavaş, günden güne, sırası geldikçe kalkındırmaktır. Halkı kendi seviyemize yükselterek, giriştiğimiz bu işi başarıya götüreceğiz. O vakit halkın milli benliği bugünkünden başka olacak. Halkın milli benliği, halkın gelişmesi tamamlanınca meydana çıkacak. Eğitimin temellerini atacağız; biz nereden başladıysak halkı da oradan başlatacağız. Halka geçmişini inkâr ettireceğiz. Bizim zorumuzla bu halk geçmişine lanet okuyacak. Halktan birini okur-yazar kılar kılmaz ona Avrupa'nın tadını tattıracağız. Avrupa ile, Avrupa hayatının inceliğiyle, kültürüyle Avrupa'nın gelenekleri, giyimi kuşamı, içkileri, danslarıyla başını döndüreceğiz. Kısacası, bu halk ayağındaki çarıktan,

içtiği kvastan, eski şarkılarından utanacak, yerin dibine geçecek. Halkın şarkıları arasında dört başı mamur şaheserler yok mu? Elbette var. Yine de okur-yazar köylüye vodvil söyleteceğiz biz, sen çatla patla istersen! Yani her çareye başvurup halkın zayıf noktalarına dokunacağız (bize de öyle yaptılar) ki zamanla halk bizim olsun. Halk bizim olunca geçmişinden utanacak, geçmişine bin lanet okuyacak. Geçmişine lanet okuyan her kimse bizdendir, işte parolamız! Halkı kendi katımıza çıkartma yolunda bir kere harekete geçtik mi, gerisi kendiliğinden gelecektir. Halk aydınlığı kaldıramazsa “halkı yok ederiz”. Çünkü o zaman halkımızın her türlü değerden yoksun, vahşi bir sürüden başka bir şey olmadığı, halkı söz dinlemeye zorlamaktan başka çare kalmadığı anlaşılacaktır. Hani, var mı başka bir çare? Gerçek, yalnız aydınların ve Avrupa’nın elindedir. Sen seksen milyon insanınla övün dur istediğin kadar. Seksen milyon, yüz seksen milyon! Hepsi önce Avrupa gerçeğine hizmet etmeyi öğrenecek. Çünkü bundan başka bir gerçek yoktur ve olamaz. Senin milyonların gözümüzü korkutmuyor. İşte son, işte kesin kararımız! Bütün çıplaklığıyla karşında. Şaşmıyoruz bundan. Senin vardığın sonuçları kabullenip senin yanın sıra o acayip Ortodoks dininden, o ipe sapa gelmez palavralardan söz açamayız biz. Hiç değilse bizden bunu bekleme. Hele bu zamanda! Avrupa’nın, Avrupa biliminin aydın kafalı ve insan yürekli bir Allahsızlığa vardığı, bizim de Avrupa’nın izinde gitmekten başka çaremizin kalmadığı bir zamanda.

“Onun için, ehem... konuşmada bizi övdüğün kısımları bir yere kadar anlayışla karşılarız istersen. Görüyorsun işte, sana karşı bayağı kibar davranıyoruz. Kendinden, o kendine layık ‘ilke’lerinden söz ettiğin kısımlara gelince, kusura bakma ama hiçbirini kabul edemeyiz.”

Yazık ki varabileceğimiz tek sonuç budur. Tekrar ediyorum, bütün bu sözleri o gün elime sarılan Batılılaşma savu-

nucularına yakıştırmak, hatta aralarında en ilerici olanların büyük çoğunluğuna yakıştırmak benden uzak olsun. Hepsi de Rus işçileri, su katılmadık Rus yurttaşlarıdır. Ama o köklerini koparmış, yersiz yurtsuz kalmış olanlar, o sizin Batılı kafalarınız, vasat adamlar, sokaktaki adamlar, bu ülküyü ayağa düşürenler, sayıları denizde kum gibi artan önderleriyle, teşkilatlarıyla hep buna benzer sözler edeceklerdir, belki de etmişlerdir (Mesela din konusunda geçen gün bir gazete o malum nükte anlayışıyla ne diyordu biliyor musunuz? Slavcılar sözde bütün Avrupa'yı Ortodoks dinine katıp yeni baştan vaftiz etme hülyasındaymışlar!). Fakat gelin silkip atalım bu karanlık düşünceleri kafamızdan, umudumuzu Avrupa'ya inanan önderlere bağlayalım. Vardığımız sonuçların yarısını, kendilerine bağladığımız umutları kabullensinler, hepsini baş tacı eder, hepsine kalbimizi veririz. Söylediklerimizin yarısını benimsesinler yeter. Rus bilincinin bağımsızlığını, kendine özgü yanını kabul etsinler, ağırlığını duysunlar, onu evrensel birlik yönüne iteleyeni insanı eğilimini görsünler, kavgaya tutuşmamız için bir neden kalmayacaktır, hiç değilse önemli bir neden kalmayacaktır. İşte o zaman konuşmam sahiden yeni bir olayın başlangıcı olabilir. Benim yaptığım konuşma değil, son defa tekrar ediyorum (buna layık değildi benim sözlerim) fakat yüce Puşkin'i anmak ve kutlamak için o toplantıda bir araya gelişimiz yeni bir olayın başlangıcı olabilir; geleceğe bakan büyük amaç yolunda bütün taşkın gönüllü Ruslarla aydın kafalı Rusların el ele vermesi! Olay budur.

II

Puşkin Üzerine Konuşma

Puşkin olağanüstü bir olaydır; belki de Rus bilincine özgü, eşi görülmedik bir olaydır demişti Gogol. Bana kalırsa, aynı zamanda, bize gelecekte bir haberdur. Evet, biz Rusların arasına tıpkı bir peygamber gibi geldi. Petro'nun devrimleri üzerinden koca bir yüzyıl geçmişti, kendi gerçek benliğimizi yeni yeni kavramaya başlamıştık. Puşkin'in gelişi önümüzdeki karanlık yola yeni bir ışık saçtı, bize yardımcı oldu. Bu anlamda Puşkin bize gelecekte haber getiren peygamberimizdir.

Büyük şairimizin çalışma süresi üç evreye bölünebilir bence. Şimdi burada bir edebiyat eleştirmeni gibi konuşacak değilim. Puşkin'in yaratıcı çabası şu anda çok başka bir yönden ilgimi çekiyor. Puşkin bizim için ne bakımlardan önemlidir, niye bir peygamberdi, kendi anlayışına göre ortaya koymak, ayrıca peygamberliğe verdiğim anlamı belirtmek istiyorum. Yalnız şunu da söyleyelim ki Puşkin'in yaratıcı evrelerini birbirinden öyle keskin çizgilerle ayıramayız. Mesela, bana kalsa, *Yevgeni Onyegin*'in başlangıç bölümleri ilk evrenin özelliklerini taşır derim ama sonu ikinci evre-

nin ürünüdür: Ardından koştugu ülkeleri artık anayurdunda bulmaya başlamıştır Puşkin; ulusunun, halkının emelleri onun da emelleridir; geleceği sezen, sevgiyle dolup taşan yüreğinin bütün içtenliğiyle onlara bağlanmıştır. Derler ki Puşkin gençliğinde Parney, André Chenier ve hele Byron gibi Avrupa şairlerine öykündü. Şüphesiz Avrupa şairlerinin Puşkin'in dehasının gelişmesine büyük etkileri oldu, bütün hayatı boyunca sürdü bu etki. Ne ki ilk yazdığı şiirlerde bile Puşkin, Avrupa şiirine öykünmeyi çok aşmıştı. Dehasının olağanüstü kişiselliği daha ilk eserlerinde belli olmuştu. *Çingeneler* şiirinde dile getirdiği gerçek acının, o bilinç derinliğinin bir eşine ondan bundan aparılma eserlerde rastlayamazsınız. Ben *Çingeneler*'i bütünüyle Puşkin'in ilk evresinin eseri sayıyorum. Bu şiir bir öykünmeden başka bir şey olmasaydı öylesine taşkın bir yaratıcı güçten böylesine nasibini almış olur muydu? Şiirin kahramanı Aleko'da köklü, derin, tam olarak Rusça bir düşünce dile getirilmektedir. Aynı düşünce sonradan *Onyegin*'de uyumlu ve dört başı mamur bir kılığa bürünmüş olarak yeniden kendini gösterecek, Aleko o acayip kılığından bir hayli sıyrılıp elle tutulur, gözle görülür, akla yatkın bir kişi olarak yine karşımıza çıkacaktır. Puşkin kendi ülkesinde avare olmuş dertli kişinin macerasını daha ilk başta eşine az rastlanır bir deha gücüyle işlemiştir. Aleko tarihin yükü altında acı çeken Rus'un ta kendisidir. Halktan kendini ayırmış bir toplum katının içinde böyle birden boy göstermesi tarihin zoruyla oldu. Onun için gerçeğe tıpatıp uyan bir tiptir Aleko, nice yıllardır Rus topraklarında kök salmış ölümsüz bir tip. Bu yersiz yurtsuz Rus aylakları bugün de avare dolaşıp duruyorlar. Yok olmaları daha çok zaman alacak. Bugün Çingenelerin ilkel yaşayışlarında kendi evrensel ülkülerine ipucu aramak için Çingene obalarına koşuşmuyorlar belki; bizim Rus aydınlarının ne idüğü belirsiz, gereksiz hayatından illallah deyip acılarını unutmak

için doğanın koynuna kaçmıyorlar ama tutup sosyalizme bel bağlıyorlar, (sosyalizm yoktu henüz, Aleko'nun zamanında) yüreklerinde yeni bir inançla yeni bir ufka doğru koşuyorlar; vardıkları yerde canla başla çalışıyorlar. Bir yandan da, tıpkı Aleko gibi, hayatlarını adadıkları hayalperest uğraşların onları amaçlarına ulaştıracağına, çabalarıyla yalnız kendilerini değil, bütün insanlığı mutluluğa erdireceklerine inanıyorlar. Rus aylağı, bütün insanlık mutluluğa ermedikçe kendi gönlünde huzura kavuşamaz. Rus aylağı bundan daha azıyla yetinemez, hiç değilse iş daha kuram katında kaldığı sürece. İşte bu, başka çağlarda yine karşımıza çıkacak olan aynı Rus kişisidir. Dediğim gibi, Petro'nun büyük devrimlerinden sonra gelen ikinci yüzyılın başında, halktan köklerini koparmış bir aydın toplumun içinde doğdu. Evet, şimdi olduğu gibi Puşkin'in zamanında da aydın Ruslar'ın büyük çoğunluğu devlet kapısında memurdu; demiryollarına, bankalara kapılanmışlardı; hayatlarını olur olmaz işlerle kazanırlardı. Kimi de kendini bilime vermişti: Ikide bir aydın topluluklar karşısında yüksekten konuşmayı iş sayardı. Hayatları düzenli, rahat, patırtısızdı. Aylıklarını alırlar, pokerlerini oynarlardı. Hiçbirinin gönlünden Çingene obalarına filan kaçıp gitme özlemi geçmezdi. Bugün de Çingene obalarının yerini tutacak, çağımıza daha uygun yerlere kaçmayı pek düşünmezler. Olsa olsa liberalcilik oynamayı seçerler. Avrupa sosyalizminden bir nebze bulaşmıştır bu liberalliğe. O da, üstüne, biraz Ruslaşmış, yumuşamış bir sosyalizm! Oysa, gerçekte, bir zaman meselesidir bu; ya biri daha henüz tedirgin olmaya başlamışken bir başkası çoktan kendini sürgüsü çekilmiş bir kapının önünde bulup kafasını tahtalara çarpmışsa? İşte giderek hepsinin sonu buna varacaktır, eğer kibirlerini yenip halka yoldaş olmayı bilmezlerse! Diyelim ki hepsinin kaderi bu değil. O zaman iş "seçkinler"e kalıyor; geri kalan muazzam çoğunluk hiç huzura kavuşmayacak-

sa, yalnız onda biri tedirgin olsun daha iyi. Tabii Aleko gönlündeki acıyı henüz doğru dürüst dile getiremiyor. Mesele oldukça soyut onun için. Doğayı öznlüyor, o kadar; yüksek sosyeteye hınç duyuyor; gönlünde bütün insanlığı kapsayan emeller besliyor. İnsanlığın bir yerde izini yitirdiği, kendisinin ne yapsa ele geçiremediği bir gerçeğin ardından yas tutuyor. Nerededir bu gerçek? Nerede, nasıl ortaya çıkar? Ne zaman elden gitti? Bilmiyor tabii bunların hiçbirini, ama yine de bunalıyor. Sonra şu da var: Hayallerine düşkün, sabırsız kişi kurtuluş yolunu her şeyden çok dış görünüşe yakın olaylarda arar. Tabii ya! Gerçek kendi dışında bir yerde demek ki... Belki bir başka Avrupa ülkesinde, Avrupa milletlerinin sağlam köklere bağlı, tarihin içinden çıkıp gelmiş siyasal düzeninde, Avrupa'nın çoktan durmuş, oturmuş toplum ve hayat örgüsünde. Böyle bir adam gerçeğin ilkin kendi içinde belireceğini hiçbir zaman anlamayacaktır. Nasıl anlasın? Koca bir yüzyıl boyunca kendi yurdunda kendini bilmeden yaşamış. Çalışmayı unutmuş. Gerçek kültürden yoksun kalmış. Kafes ardında yetişmiş görgüsüz bir genç kızıdan farkı ne ki? Rus aydın toplumunun kendi içinde bölündüğü bilmem kaç katın hangisinden çıkıp gelmişse, o katın şanına uygun birtakım görevler görmüş hayatı boyunca: İpe sapa gelmez, ne işe yaradığı bilinmez görevler. Kökünden kopmuş, oradan oraya sürüklenip duran bir ot parçası şimdi şu sıra, başka ne ki? Bunun ağırlığını duymuyor mu, acısını çekmiyor mu dersiniz? Hem de nasıl? Olur a belki de soy-lu soplulu bir aileden gelmedir, belki köleleri bile vardır. Soy-lu kişinin dilediği gibi yaşama özgürlüğünden niye yararlanmasın; niye heveslerine boyun eğmesin, “yasadışı” yaşayan adamların cazibesine kapılıp bir Çingene obasında ayı oynatmaya başlamasın? Tabii gönlünü boğan huzursuzluktan onu ancak bir kadın kurtarır, şairlerden birinin dediği gibi “vahşi bir kadın!..” Onun için Aleko kolay yoldan buldu-

ğu derin bir inançla kendini Zemfira'nın kollarına atar. "İşte kurtuluş yolu benim için; burada, ancak burada bulabilirim mutluluğu. Medeniyetin, yasaların ötesinde doğa ile koyun koyuna yaşayan bu insanların arasında." Peki sonu? İlkel doğanın gerekleriyle ilk karşılaştığı anda dayanamaz, elini kana bular. Zavallı düş budalası evrensel sevgi ne kelime, Çingenelere bile yaranmanın yolunu kestiremez, cascavlak ortada kalır. Çingeneler de aralarından sepetlerler onu. Intikam almaya bakmadan, kin gütmeden, gösterişe sapmadan. Ağırbaşlılıkla.

*Bırak bizi git, ey mağrur kişi,
Biz vahşi, yasadız adamlarız.
Ne işkence gelir elimizden
Ne kimseyi cezalandırırız.*

Tabii bunlar hep hayal. Hayal ama mağrur kişi bütün keskin çizgileriyle gözümüzün önünde yaşıyor. Gerçektir. Bu tipi ilk yakalayan, Puşkin oldu. Bunu hatırdan çıkarmamalıyız. Hoşuna gitmeyen bir şey görmeye görsün, zulme ve işkenceye başvurmaktan kendini alamaz mağrur kişi; ne yapıp edip uğradığı haksızlığın cezasını ödetecektir. Ya da, daha iyisi, toplumun bilmem kaçınıcı katından geldiğini hatırlayacak, işkence için, adam cezalandırmak için fırsat kollayan yasayı yardıma çağıracaktır. Yeter ki ona karşı işlenen suçun intikamı alınsın. Yok, hayır! Bir deha eseri olan bu şiir bir öykünmedir diyemeyiz. Tam bu noktada meselenin, "kahrolasıca mesele"nin çözüm yolu, halkın inancı ve adalet duygusu yönünde kendini gösteriyor. "Eğ başını önüne, mağrur kişi, ilkin gururunu ayaklar altına al! Eğ başını önüne, tembel adam, ilkin kendi yurdunda çalışmaya bak!" Halkın hikmetine, adalet anlayışına uyan çözüm yolu budur. "Gerçek dışarıda değil, sendedir. Kendini kolla, kendini bul, kendi önünde

eğil, kendine üstün gel, gerçeği göreceksin. Bu gerçek ne eşyada ne senin dışında ne de başka ülkelerdedir: İlkin, kendi kendine ettiğindedir. Kendini yener, kendi önünde eğilebilirsen düşünde görmediğin kadar özgür olacaksın; büyük bir işe başlayacaksın, başkalarını hür kılacaksın, çevrende hep mutluluk göreceksin. Hayatın gerçekten yaşanmış olacak, sonunda da milletini, milletin kutsal gerçeğini anlayacaksın. İnsanlık sevgisi, kardeşlik ülküsü ne Çingenelerde ne de başka bir yerdedir. Sen ilkin evrensel sevginin adamı olduğunu göster. Kinci ve mağrur olma. Sanma ki hayat sana karşılıksız sunulmuş bir armağandır.” Bu çözüm yolu Puşkin’in şiirinde de beliriyor. Aynı düşünce Yevgeni Onyegin’de daha da büyük bir açıklıkla belirtilmektedir. Onyegin hayallerle oynayan bir şiir değil, gerçekçi bir gözle yazılmış, ayağı yere sapasağlam basan bir eserdir. Bu şiirin gerçek Rus hayatını dile getiren yaratıcı gücüne, eserin sanatsal mükemmelliğine Puşkin’den önce kimse ulaşamamıştı, belki ondan sonra da kimse ulaşamadı.

Onyegin Petersburglu’dur. Başka türlü olamazdı ki! Şiir için gerekli bu. Kahramanının gerçeğe en uygun yanlarından biri olan bu özelliğe şair gözlerini yumamazdı. Bir daha söyleyeyim: Onyegin Aleko’nun ta kendisidir, hele şiirin ortalarında acı içerisinde:

*Tula mal müdürü gibi
Niye ben de inmeli değilim?*

diye haykırırken.

Ama şiirin başlarında henüz yarı yarıya bir züppe, bir dünya adamıdır. Hayal kırıklığına uğrayıp tepe taklak umutsuzluk kuyusuna yuvarlanacak kadar yaşamamıştır ama daha şimdiden:

bela kesilmiştir başına.

Kendi anayurdunun göbeğinde, uzak köşelerde yaban çevrelere düşmüş bir sürgündür Onyegin. Ne yapacağını bilemez bir türlü, ne aradığını ancak belli belirsiz sezmektedir. Sonraları yurdunu ve yabancı toprakları gezerken nereye gitse kendini yabancılarla çevrili görür, hatta kendi kendisine de yabancı olduğunu anlar. Yurdunu sever, ama yurduna güveni yoktur. Milli emellerden söz edildiğini duymuştur ama hiçbirine inanmaz. İnandığı tek şey, kendi yurdunda hiçbir şey yapılamayacağıdır. Bir şey yapılabileceğine inananları da –bunların sayısı o zaman da bugünkü kadar azdı– küçük görür, hatta bir yerde acır öylelerine. Lenski'yi de can sıkıntısından öldürmüştü. Evrensel bir ülkü ardında koşmanın doğurduğu can sıkıntısıydı bu. Tıpkı bizim halimize benziyor.

Tatyana öyle mi ya? Tatyana'nın çok daha güçlü bir kişiliği var. Kökleri sağlam Tatyana'nın. Kaç Onyegin'i cebinden çıkarır, öylesine derin, öylesine akıllı. Kendi soylu içgüdüleriyle gerçeğin nerede yattığını ne olduğunu çoktan sezmıştır. Puşkin şiirine Onyegin değil, Tatyana adını vermeliydi. Hiç çekinmeden söyleyebiliriz, şiirin gerçek kahramanı Tatyana'dır. Tatyana olumlu bir tip, olumlu ve güzel bir tip. Tam anlamıyla Rus kadını. Şair, eserinde dile getirmek istediği düşünceyi Tatyana ile Onyegin arasındaki son karşılaşmayı anlatan ünlü sahnede genç kadının ağzından anlatır. Diyebiliriz ki, o zamandan beri edebiyatımızda Rus kadını böyle olumlu, böylesine güzel görmedik. Turgenyev'in *Asilzade Yuvası*'ndaki Liza, belki... Fakat kıyı bucak bir köşede Tatyana ile ilk karşılaştığında Onyegin bu temiz yüzlü, içten, önceleri utangaç olan kızı hiç anlamadı. Çünkü halkı kendinden aşağı görmeye alışmıştı. Kızcağızın benliğinde

saklı duran bütünlüğü, mükemmelliği göremedi; belki sahi-
den sandı ki genç kız ileride varacağı olgunluk yolunda da-
ha ilk adımlarını atmaktadır, bir çeşit tomurcuk, bir oğul-
cuktur. Bir düşünün, Tatyana bir oğulcuk, ha? Onyegin'e
yazdığı o mektuptan sonra! Şiirde bir oğulcuk arayacak-
sak, Onyegin'den âlâsı mı olur? Onyegin Tatyana'yı anlamı-
yor. İnsan ruhu nedir bilmiyor ki! Bütün hayatı boyunca so-
yut bir düzlemde yaşadı; hayal peşinde koşmaktan, aylaklık-
tan kurtulamadı. Üstelik Tatyana'yı sonradan Petersburg'da
dillere destan bir hanımefendi olduğu zaman da anlama-
dı. Tatyana'ya yolladığı mektupta "onun eriştiği mertebenin
yüceliğini gönlünde çoktan sezmiş" olduğunu söylüyor ama
boş laf bunlar. Onyegin, Tatyana'yı hiçbir zaman anlama-
mış, değerini vermemiştir. Aralarındaki sevginin trajik yanı
da budur... Ne ki Tatyana'yı köyde ilk gördüğü sırada Childe
Harold ya da, olur a, Lord Byron kendisi İngiltere'den çıka-
gelseydi, Tatyana'nın o ürkek, gösterişsiz güzelliğini görüp
Onyegin'i uyarsaydı hemen orada hayranlıktan dizlerinin
bağı çözülmez miydi Onyegin'in? Evrensel acının pençesin-
de oradan oraya koşturup duranlar işte bazen böylesine kö-
le ruhlu oluyorlar! Fakat nerede Onyegin'de o göz? Evren-
sel sevgi ardında onca yıl pabuç tüketen bey oğlu önce kız-
cağızı karşısına alıp bir güzel diskur çeker, sonra da şerefli
bir adam gibi davranmanın gönül rahatlığı içinde alır başı-
nı gider. Evrensel acı hâlâ yüreğini dağlamaktadır; budalaca
bir kızgınlık anında döktüğü arkadaş kanı eline bulaşmıştır.
Bundan böyle anayurdunun bir ucundan öbür ucuna aylak
aylak dolaşacak, bir kerecik olsun gözleri Tatyana'yı görme-
yecektir. Kanlı canlıdır daha; kabına sığamaz, haykırır:

*Daha gencim, hayat güçlü kuvvetli damarımda.
Ya beni bekleyen ne? Hep acı, yine acı, yine acı!*

Tatyana, Onyegin'in bu halini çok iyi biliyor. İlk gördüğü andan beri gözünü kamaştıran, fakat neyin nesi olduğunu bir türlü anlayamadığı adamın evine gelişi, hikâyede ölümsüz mısralarla anlatılır. Mısraların eşsiz sanatsal güzelliğinden, derin anlamlarından söz etmek istemiyorum şimdi. Tatyana, Onyegin'in çalışma odasında. Kitaplarını, eşyalarını gözden geçiriyor. Onlara bakıp Onyegin'in kişiliğini anlamaya, kafasında çöreklenen sır düğümünü çözmeye uğraşıyor. Bir ara olduğu yerde taş kesilir, sırrın çözüldüğünü haber veren bir önsezi ile kendi kendine mırıldanır:

Boş bir hayal olmasın sakın?

Evet, Tatyana bunu ancak böyle yarım ağız açığa vurabilirdi. İlk baştan Onyegin'in ne mal olduğunu anlamıştı çünkü. Çok sonraları Petersburg'da yeniden karşılaştıklarında artık onu gayet iyi tanıyordu. Kim demiş saray hayatı, sosyete hayatı Tatyana'yı bozdu diye! Kim demiş, biraz da gözde bir hanımefendi olduğu için, yeni fikirlere kapıldığı için Onyegin'e sırt çevirdi diye! Doğru değil bu. Tatyana yine eski Tanya, köylerin, kırların Tanya'sı. Şımardı mı? Hayır! Petersburg sosyetesinin göz alıcı hayatı gönlünü boğmakta, onu binbir acıyla kıvrandırmaktadır. Sosyete hanımı olmaktan nefret ediyor. Tatyana'yı başka gözle görenler Puşkin'in ne demek istediğini anlamayanlardır. Tatyana açık konuşuyor Onyegin'le:

*Bir başkasına bağlandım, ölene dek
Ona sadık kalmam gerek.*

O anda Tatyana Rus kadınının ta kendisidir. Bu sözleri söylemekle hayatının doruğuna eriyor, şiirin dokunduğu gerçekleri dile getiriyor. Onun dinî inançları, evliliğin kut-

sallığına inancı üzerine tek kelime söylemeyi gereksiz sayarım. Peki niye Onyegin'le kaçıp gitmedi? Kendi ağzıyla ona, "Seni seviyorum," dememiş miydi? Bir Rus kadını olduğu için güneyli bir kadın ya da bir Fransız kadını gibi hayatta cüretkâr bir adım atmayı beceremediğinden mi? Haysiyetinden, parasından, toplum içindeki yerinden, anlamsız fazilet iddialarından vazgeçmeye gücü yetmediğinden mi? Hayır! Rus kadını inandığı şeyden gözünü esirgemez. Tatyana'nın bütün hayatı bunu doğrulayan bir hikâyedir. "Bir başkasına bağlı şimdi; ölene dek ona sadık kalacak." Kime sadık kalacak? Neye sadık kalacak? Dünya bir araya gelse sevemeyeceği, anası yaşlı gözlerle önünde diz çöküp yalvar yakar olmasaydı dünyada evlenmeyeceği o paşa eskisine mi? Yaralı yüreğinde bütün umut kıvılcımları söndü mü yoksa? Ağır bir umutsuzluk tortusundan başka bir şey kalmadı mı gönlünde? Evet, Tatyana o paşaya, yani kocasına, onu seven, onu sayan, onunla övünen dürüst insana hainlik etmemeye kararlıdır. Anası önünde dize gelip yalvardı yalvarmasına ama kararı veren kendisiydi. Kocasının sadık eşi olmaya söz veren oydu, Tatyana'ydı. Başka çıkar yol bulamadığı için evlendiği adam ne olursa olsun şimdi kocasıydı. Atacağı yanlış bir adım kocasının onurunu ayaklar altına alacak, adamcağızı yerin dibine batırıp sonunda öldürecekti. Bir başkasının kara günleri üzerine mutlu bir hayat kurabilir mi? Mutluluğu doğuran yalnız sevginin insana tattırdığı hazlar değildir; aynı zamanda gönlün huzura kavuşmasıdır. Ardında şerefsiz, merhametsiz, insanlığa uymaz bir davranışın hatırası yatan gönül, nasıl kendi kendinden hoşnut olabilir? İnsanın kendi mutluluğu için kaçıp gitmesi yeter mi insanın mutlu olmasına? Ne biçim mutluluktur o ki bir başkasını mutsuz kılmadan var olamıyor? Diyelim ki bütün insanlığı sevindirecek, bütün insanları barışa, esenliğe kavuşturacak bir amaç ardında koşmaktasınız. Diyelim ki bu amaca ulaşabil-

mek için tek bir insanı işkenceler içinde öldürmek gerekli, hatta kaçınılmaz bir şarttır. Büyük bir insan mesela bir Shakespeare olmasın bu adam, alelade namuslu ihtiyarın biri olsun; körükörüne inandığı, pek öyle derinden tanımadığı, fakat sevip saydığı, başının tacı ettiği, yanında yaşamaktan sevinç duyduğu genç bir kadının kocası olsun. Bütün yapacağınız bu adamı rezil etmek, yerin dibine batırmak, işkencelere salmaktır. Adamın ayaklar altına alınan onuru, sevdiğinden ayrı düşmesinin yürek acısı üzerine siz bütün insanlığın geleceğini, mutluluğunu kuracaksınız... Yapar mısınız? Buna razı olur musunuz? İşte meselenin can damarı! Diktiğiniz yapının temellerinde bu acı yattıkça, diktığınız yapının temellerinde önemsiz bir insanın, ama haksız yere, fütursuzca hayatı paralanmış bir insanın üzüntüsü yattıkça, yapıda oturacak olanların kendilerine sunduğunuz mutluluğu sizin elinizden almaya yanaşacaklarını aklınızdan geçirebilir misiniz? Hepsi dünyanın sonuna dek o mutluluk içinde yaşayacak olsalar bile onlardan bunu bekleyebilir misiniz? Tatyana, yüreğinin ta derinliklerinde ıstırapın dik âlâsını bilen Tatyana başka türlü davranamazdı. Hayır. Kendini bilen kişi, bir Rus, kararını şöyle verir: Mutluluktan benim nasibim olmasın. Çektiğim acı bu ihtiyarın çektiklerinin yüz katı, bin katı olsun. Kimse bilmesin, bu ihtiyar adam da bilmesin benim nelere katlandığımı. Kimseler bilmesin benim neyi göze aldığımı. Başkasını paralamakla olacaksa, ben mutluluğu istemiyorum! İşte trajedi burada. Tatyana çizginin ötesine geçemeyeceğini bilir, bunu bildiği için de Onyegin'e kapıyı gösterir. Diyeceksiniz ki, Onyegin de mutsuz şimdi. Tatyana birini kurtardı, ötekinin yüreğini paraladı. Ama bu başka mesele, belki de şiirin en önemli meselesi. Yalnız geçerken söyleyeyim: Tatyana neden Onyegin'le kaçmaya yanaşmadı? Edebiyatımızda öteden beri tartışılan bir konudur bu. Onun için üzerinde bu kadar durdum. Meselenin en

dikkate değer yanı, çözüm yolunun şimdiye kadar anlaşıl-
mayıp tartışma konusu edilmiş olmasıdır. Bana kalırsa Tat-
yana serbest olsaydı, yaşlı kocası ölseydi de Tatyana dul kal-
saydı yine de Onyegin'le kaçıp gitmezdi. Tatyana'nın kişili-
ğini iyi anlamamız gerek. Onyegin'in nasıl bir adam oldu-
ğunu apaçık görüyor. Ezeli aylak, bir vakitler yüz vermedi-
ği kadını şimdi bambaşka bir ortamda, ulaşılmaz bir varlık
gibi görmektedir. Meselenin can alıcı noktası bir bakıma bu
değil mi? Ortamın yeniliği... Onyegin'in umursamayıp yü-
züstü bıraktığı genç kız, şimdi bütün sosyetenin sevgilisidir.
Sosyete ise, bütün evrensel emellerine rağmen, Onyegin'in
önünde boyun eğdiği tek kuvvettir. Onun için gözleri ka-
maşır, genç kadının ayaklarına kapanır. İşte ne zamandır
ardından koştuğum ülkü der, işte kurtuluş yolu, işte acıla-
rımdan beni kurtaracak varlık. O zamanlar gözüm görme-
di onu; "mutluluk elimi uzatsam benim olacakmış meğers-
se". Nasıl daha önce Aleko acılarından kurtulma yolunu
Zemfira'da gördüyse, şimdi de Onyegin heveskâr muhay-
yelesinin yeni bir dönüşüyle Tatyana'ya sarılır. Ama Taty-
ana anlamıyor mu bunu sanki? Ta ne zamandan beri bilmi-
yor mu Onyegin'in bu halini? İki kere iki dört eder gibi bi-
liyor ki Onyegin karşısındaki kadını, eski günlerin alçakgö-
nüllü Tatyana'sını sevmiyor, kendi yeni hevesini seviyor. Bi-
liyor ki onun gözünde Tatyana, Tatyana değil, bambaşka bir
varlıktır. Tatyana değil Onyegin'in sevdiği; belki de kimse-
yi sevmiyor Onyegin, kimseyi sevmeye yetecek gücü yok; ne
kadar acı çekerse çeksin kimseyi sevmeye gücü yok. Sevdi-
ği bir heves sadece; zaten kendisi bir heves, Onyegin'in! Bu-
gün Tatyana'nın peşinden geldiğini görse, yarın hayal kırık-
lığına uğrayacak, gönlünün taşkınlığını alaya alacaktır. On-
yegin rüzgârın önünde oradan oraya savrulup duran bir ot
parçasıdır. Tatyana öyle mi ya? Umutsuzluğun en koyu ka-
tında bile, hayatının paramparça olduğunu sezdiği anda bile

gönlünün uzanacağı sağlam, sarsılmaz bir tutanağı var. Çocukluk hatıraları, gösterişsiz, basit hayatının ilk yıllarını yaşadığı kırlar, köyü,

*Dadısının mezarı başında
Dalların ördüğü gölgelikler,*

evet, bütün bu hatıralar, geçmiş günlerin hayali... elinde kalan en değerli şeyler şimdi bunlar. En kara umutsuzluk çukurundan bunlar kurtarıyor onu. Az değil. Çok bile. Onu kendi öz toprağına, halkına, halkının kutsal bildiklerine bağlayan sarsılmaz, parçalanmaz bir temel. Oysa Onyegin? Onyegin'in nesi var? Kim Onyegin? Hiçbir şey! Tatyana mı gidecek Onyegin'in peşinden ona acıdığı için, onu eğlendirmek için, sevgisinin sonsuz merhamet kaynağından ona bir anlık mutluluk hayali armağan etmek için?.. Tatyana mı yapacak bunu? Yarın Onyegin'in kendi sevinci ile alay edeceğini şimdiden bilmiyor mu sanki? Hayır! Bunlar öyle derin, öyle sarsılmaz gönüllerdir ki, sonsuz bir acıma duygusuyla da olsa, kutsal bildiklerini öyle göz göre göre harcansın diye sunmazlar insana. Hayır. Tatyana, Onyegin'in peşinden gidemezdi.

Puşkin, Onyegin'de, o eşsiz, o ölümsüz şiirde katına erişilmez bir milli şair olduğunu ortaya koydu. Onun gibisi şimdiye kadar gelmemiştir. Halkın tepesinde oturan bir toplum katının iç yüzünü bir anda, eşine az rastlanır bir sezgi gücüyle ve kesinlikle açığa vurdu. Önceki çağların, çağımızın Rus serserisi tipini gözler önüne serdi. Rus serserisinin gönlünde yatanı ilk sezen, tarih içerisinde kaderini ilk izleyen, bizim kaderimizdeki yerini ilk görüp anlatan Puşkin olmuştur. Tatyana'da, bir Rus kadınının hayatında tam anlamıyla olumlunun ve güzelin gerçek örneğini yarattı. Yine bu evrenin ürünü olan başka eserlerinde ele aldığı, doğruca Rus hal-

kının içinden çıkıp gelen daha nice olumlu ve güzel Rus tipini işleyip bize sunan ilk Rus yazarıydı. Bu insanların güzelliği, dile getirdikleri katı, şüphe götürmez gerçekte kendini gösteriyor. Hiçbirini inkâr edemeyiz; taştan yontulma heykeller gibi dimdik ayakta dururlar. Size bir daha hatırlatmak isterim, bir edebiyat eleştirmeni gibi konuşmuyorum burada; düşüncemi açıklamak için bütün bu eserleri enine boyuna inceleyip edebi yargılara varacak değilim. Mesela o papaz mizaçlı Rus vakanüvis tipini ele alalım. Bu yüce insanın bizim için ne kadar önemli ne kadar anlamlı olduğunu göstermek için kitaplar dolusu söz az gelir. Bu tip Puşkin tarafından Rus toprağında bulundu, Puşkin'in dehasıyla yoğruldu, gösterişsiz, taşkın, şüphe kaldırmaz gönül güzelliğiyle milli benliğimize, milli bilincimize bir tanık olmak üzere bizlere sunuldu. Bizimledir artık, yaşıyor; üzerinde tartışamayız. Şairin hayal gücünün yoktan yarattığı bir varlık değil asla. Bunu siz de teslim edersiniz. Evet yaşıyor, bir gerçek; o nedenle, onu yaratan milli bilinç de yaşıyor, o da bir gerçek; bu bilincin yaşama gücü de bir gerçek. Hem gerçek hem de yüce. Puşkin'in bütün eserleri Rus benliğine, Rus benliğinin manevi gücüne inancı ile dolup taşar. İnancın olduğu yerde umut vardır, Rus insanının geleceği karşısında duyulan büyük umut.

*Başarı ve iyi günler umuduyla
Korkmadan geleceğe bakarım*

demişti Puşkin bir başka münasebetle. Ama bu sözleri bütün yaratıcı çabasına uygulanabilir sanırım. Ne ondan önce ne de ondan sonra hiçbir Rus yazarı onun kadar yakından Rus halkıyla anlaşılamamıştır. Yazarlarımız arasında sürüyle halk uzmanı yok mu? Var, tabii. Oldukça yetenekli kişiler, bilgili kişiler, halkı seven kişiler. Sayıları hiç de az değil. Ama bu

yazarları Puşkin’le kıyaslayacak olursak görürüz ki, bir ya da ikisi dışında hepsi büyük sürü üzerine yazan “beyler”dir; bu çizgiyi aşmaz hiçbirisi. En yeteneklilerinde bile, sözünü ettiğim o ikisinde bile, arada bir halka şöyle yukarıdan bakan bir tutum, bir başka hayattan, bir başka dünyadan gelme bir ışık, halkı yazarın katına çıkarıp mutlu kılma isteğini andırır bir kaygı görürsünüz. Oysa Puşkin’de doğruca halktan gelen bir şey vardır; o kadar ki, kimi zaman dünyanın en saf duygularına sürükler onu. Ayı hikâyesini hatırlayın. Dişi ayının öldürölüşünü ya da şu mısraları hatırlayın ne demek istediğimi anlayacaksınız:

Amca oğlu Yahya, seninle içmeye başladık mı...

Bütün bu sanat ve sezgi hazineleri büyük şairimizin kendinden sonra gelecek olanlara, ondan sonra gelip aynı tarlayı sürecektik olanlara bıraktığı nişanlardır diyebiliriz. Hatta diyebiliriz ki Puşkin hiç yaşamasa, Rus edebiyatı onun ardından gelen nice işinin eri yazardan yoksun kalacaktı. Hiç değilse bu yazarlar günümüzde bu kadar büyük bir başarıyla ortaya serdikleri düşüncelerini böylesine güçlü, böylesine açık seçik bir üslupla dile getiremeyeceklerdi. Puşkin’in önemi yalnız şiir, yalnız sanat alanıyla sınırlı kalmıyor. Puşkin olmasaydı kendi Rus benliğimize, Rus halkının yapabileceklerine güvenimiz, Avrupa milletleri arasında Rusya’nın geleceğine inancımız daha sonraki yazarların (hepsinin değil tabii, birkaçının) kaleminden böylesine karşı durulmaz bir güçle dile getirilebilir miydi? Puşkin’in bu alandaki başarısı üçüncü çalışma evresini gözden geçirdiğimizde daha iyi anlaşılacaktır.

Bir kere daha söyleyeyim, bu evreler arasında kesin çizgiler aramamak gerekir. Üçüncü evrenin ürünü bazı eserleri-

ni bile şair, sanat çalışmalarının daha başlangıcında yazmış olabilir. Çünkü Puşkin'in sanatçı kişiliği baştan sona bir bütündü, ilk günden bütün unsurlarını içinde taşıyan canlı bir oluştu. Dışarı, dışarıdan aldıkları, gönlünde zaten var olanı canlandırmaktan öteye gitmedi. Ama durmadan gelişen bir oluştu bu. Geçirdiği evreleri birbirinden ayırıp tanımlayabiliriz. Her bir evrenin kendi özelliklerinin yanı sıra aralarındaki bağların canlılığı ve sürekliliği dikkatimizi çekecektir. O zaman üçüncü evreye katabileceğimiz eserlerde her şeyden çok bütün insanlığı içine alan düşüncelerin, başka milletlerin şiir anlayışının, başka milletlerin yaratıcı dehasının yansıdığını göreceğiz. Bunlardan bazıları Puşkin'in ölümünden sonra yayımlandı. Şair bu evrede neredeyse doğaüstü diyebileceğimiz, ondan önce hiçbir yerde görülmemiş, işitilmemiş bir şey sundu insanlığa. Avrupa edebiyatında ondan önce de dev gibi sanat dehalarıyla parlayan insanlar görünmüştü: Shakespeare, Cervantes, Schiller. Ama evrensel sevgi gücü Puşkin'de olduğu kadar hangisinde vardı? Puşkin bu gücünü, milletimizin bu en büyük gücünü halkla paylaşıyor. Onun için bizim milli şairimizdir. Avrupa şairlerinin en büyükleri bile bir yabancı milletin yaratıcı damarını böylesine doğrulukla bulamazdı. Tam tersi. Avrupa şairleri başka milletlere gözlerini çevirdiklerinde onları çoğunlukla kendi milletlerine benzetmişler, kendilerince anlamışlardır. Shakespeare'in İtalyanlar'ı bile birer İngilizdir. Dünyanın bütün şairleri arasında bir Puşkin'de var bu güç; başka bir milletin düşüncelerini, sezgilerini bu kadar kendinin kılabilme gücü yalnız onda var. *Faust*'tan sahneleri düşünün; *Pinti Şövalye*'yi, *Yoksul Şövalye* baladını ele alın; *Don Juan*'ı bir daha okuyun. Bunların altındaki imza Puşkin'in olmasaydı nereden bilecektiniz her birini bir İspanyol'un yazmadığını? *Veba Salgınında Bayram* şiirindeki hayal gücüne başka nerede rastlayabilirsiniz? Hayal gücünün eriştiği o akıl al-

maz derinliklerde İngiliz dehasının kendi özbenliği yatıyor. Kahramanın veba üstüne çağırdığı o güzelim şarkıda, sonra Mari'nin şarkısında bunu apaçık görüyoruz:

*Çocuklarımızın sesleriydi duyulan
Okulun avlusunda.*

Bunlar sapına kadar İngiliz şarkılarıdır. Bunlar İngiliz ruhunun özlemleri, yas çağrısı, geleceğin getireceği acıları gören önsezgisidir. Şu garip mısraları hatırlayın:

O yaban vadide dolaşırken bir gün ben

Eski bir İngiliz tarikat ulusunun yazdığı mistik bir kitabın başlangıcı değil mi neredeyse bu? Olduğu gibi şiire aktarılmış. Ama sade aktarma mı? Mısraların hüznü, coşkun musikisinde Kuzey Protestanlığının sesi çağlıyor; dinin kılıplarına meydan okuyan gönlü inanç dolu İngiliz, bulanık, karanlık, bükülmez emellerinden şaşmayan mistik ruh, mistik muhayyelenin o yaman taşkınlığıyla bize sesleniyor. Bu garip mısraları okudukça bütün o günler gözlerinizin önünde belirir; Reformasyon'u, ilk Protestanlığın coşkun, savaşçı ruhunu, tarihi anlarsınız. Yalnız düşünce katında da değil; tepeden tırnağa silahlı tarikatçıların arasında dolaşan, onlarla birlikte ilahiler okuyan, coşkunluklarını paylaşp onların yanı sıra gözyaşı döken, inançlarına katılan birisinizdir artık. Sonra *Kur'an'a Öykünmeler!* Bir Müslüman değil mi şimdi bunları söyleyen? Evet Kur'an'ın, cihad kılıcını kuşananların sesidir bu. İnancın bütün sadeliğiyle şahlanması! Eski Yunan ve Roma dünyası da burada. İşte *Mısır Geceleri!* Tanrılığa özenen faniler. Tanrılar gibi halkın tepesine tünemiş, halkın yaratıcı gücünü, emellerini hiçe sayıp tapınaklara kapanmış, kapalı kapılar ardında zıvanadan çıkmış insan-

lar. Ölümüne can sıkıntısından kurtulmak için zulmün en korkuncuna başvurarak, şehvetten medet umarak, erkeğini yiyen dişi örümceğin ihtirasıyla gönül eğlendirmeye savaştan zavallılar. Hepsi burada. Yok, hayır! İşte açıkça söylüyorum: Puşkin gibi evrensel sevgi gücü olan bir başka şair daha gelmedi. Sonra bir tek bu sevgisi değil bizim için önemli olan; o akıllara durgunluk veren derinliği, yabancı milletlerin gönlünde olup bitenleri kendi gönlünde yansıtabilme gücü de önemli. Dünya edebiyatının başka hiçbir şairinde bu olaya böylesine rastgelmiyoruz. Yalnız Puşkin’de var bu. Onun için de, dediğim gibi, Puşkin şimdiye kadar hiç görülmemiş, hiç iştirilmemiş bir olaydır. Bana sorarsanız, gelecekte bir haberdır bizim için, çünkü... çünkü şiirinin milli bilince ulaşan kökleri buradan geçiyor; burada milli bilincin geleceğini seziyoruz; burada geleceğimizin milli bilincinden haberdar oluyoruz ve bir kere daha farkına varıyoruz ki geleceğin milli bilincinin kökleri bugündür. Puşkin, tıpkı bir peygamber gibi, bunu bize haber verdi. Zaten Rus milliyetçiliğinin ardındaki güç bütün insanların birleşmesi özleminde doğan güçtür. Puşkin doğrudan doğruya halkın şairi olup gücünü halktan almaya başladığı anda bu gücün büyük geleceğini görmüş, anlamıştı. Onun için gelecekte haber getiren biridir. Onun için peygamberdir.

Sorarım size, nedir Büyük Petro’nun devrimleri bizim için? Yalnız gelecek bakımından değil, bir de şimdiye kadar olup bitenler, şimdiye kadar açığa çıkan gerçekler açısından bakıldığında, anlamı neydi bu devrimin? Herhalde Avrupa kılık kıyafetinin, Avrupa göreneklerinin, Avrupa tekniğinin ve biliminin benimsenmesi değildi. Gelin daha yakından, daha bir kesinlikle inceleyelim bunu. Evet, büyük bir ihtimalle Petro ilkin bu dar, pratik çerçeve içerisinde işe koyuldu; fakat zaman geçip kafasındaki devrim düşüncesi geliştikçe gizli bir içgüdü’nün etkisi kendini göstermeye başla-

dı. Petro gözlerini daha uzun erimli amaçlara çevirdi, çabalarını daha geniş ufuklara yöneltti. Zaten Rus halkı da devrimleri günlük kaygılarla benimsemeyi yeterli bulmamıştı. Halkı peşinden sürükleyen başta şeydi; günlük kaygılarla kıyas kaldırmayacak kadar yüksek amaçları gözetten bir önsezi. Halk daha o zamandan ilerisini görüyor, geleceğin getireceklerini bekliyordu. Bir kez daha söyleyeyim, halk bunun bilincine ermemiştir daha; fakat amacının o yönde yattığını seziyor, önemini anlıyordu. Onun içindir ki gözlerimiz, hemen bütün insanların birleşmesi ülküsüne çevrildi. Düşmanlık duygusuyla yapılmadı bu. İçimizden taşan iyi niyetle, yüreğimizdeki sonsuz sevgiyle hiç ırk ayrımı gözetmeden yabancı milletlerin dehalarını bağrımıza bastık; daha ilk adımda sezgimiz bize anlayışlı davranmayı, aykırılıkları gözümüzde büyütmemeyi, hepsini hoş görüp uzlaştırma yoluna gitmeyi öğretti. Böylelikle (biz de bunun daha yeni farkına varıyorduk) büyük Aryan ailesini hep bir araya getirip kardeş kılacak bir ülküyü benimsemeye hazır ve istekli olduğumuzu gösterdik. Evet, hiç şüphemiz olmasın, Rus'un kaderi Avrupa'nın birleşmesi, bütün insanlığın birleşmesi yönünde gelişecektir. Gerçekten Rus olmak, bütün insanlarla kardeş olmaktır, evrensel insan olmaktır. Aramızdaki bütün bu Slavcılık, Batıcılık ayrımları bir yerde tarihî şartlanmaya dayanıyor, ama aslına bakarsanız birbirimizi yanlış anlamamızdan doğuyor. Gerçek bir Rus'un gözünde Avrupa'nın geleceği Rusya'nın geleceği kadar, kendi anayurdunun geleceği kadar azizdir. Çünkü Rusya'nın kaderi evrensellik katına çıkmaktır; kılıç zoruyla değil, kardeşlik bağlarının kuvvetiyle, insanları kardeşlik ülküsü çerçevesinde birleştirme emelimizle. Petro'nun devrimlerinden bu yana tarihimizi iyi inceleyin. Avrupa milletleriyle aramızdaki ilişkilerde, hatta devletin güttüğü siyasette hep bu düşünceyle (benim bu hayalimle deyin isterseniz) karşılaşacaksınız. Rusya'nın siya-

seti bu son iki yüz yıl içerisinde Avrupa'ya hizmet etmekten başka ne yapmıştır? Hatta Rusya kraldan çok kralcı oldu diyebiliriz. Bunun devlet adamlarımızın işe yaramaz oluşundan ileri geldiğini sanmıyorum. Bugün bizim gözümüzde değerinin ne olduğunu Avrupa çok iyi bilmektedir. Bir gün gelecek bizler değil ama, çocuklarımız anlayacak ki gerçekten Rus olmak demek, Avrupa'nın içine düştüğü çelişkileri ortadan kaldırmayı amaç edinmek demektir; gönlümüzdeki kardeşlik sevgisinden kuvvet alarak bütün insanların birleşmesi yolunda savaşmak demektir; belki de, nihayet, insanlık birliği ülküsünün gerçekleşeceğine, İsa'nın dediğinin olacağına, günün birinde bütün insanların el ele vereceğine inandığımızı bütün dünyaya haykırmak demektir. Ben inanıyorum bunun böyle olacağına. Biliyorum, çok iyi biliyorum ki bu sözlerime bir dolu deli saçması diyenleriniz olacak. Öyle olsun. Söyledim ya bunları, hiç pişman değilim. Söylenmesi gerekiyor çünkü. Özellikle şimdi, burada, eşsiz sanat gücüyle bu düşünceyi dünyaya salan büyük dahiyi kutladığımız bir sırada hepsinin söylenmesi gerekiyor. Bu düşünce bundan önce de birçok kereler dile getirildi. Ben yeni bir şey söylemiyorum. Yine de böyle konuşmamı küstahlık sayanlar çıkacaktır. "Bu mu bizim kaderimiz? Bu mu bizim zavalı, ilkel yurdumuzun kaderi? Dünyaya yeni bir ülkünün tohumlarını atmak, bütün insanlar arasında bize mi düştü?"

Ekonomik başarılardan, silah gücünden, bilim gücünden söz ediyor muyum? İnsanlar arasında kardeşlik bağlarının kurulmasından söz ediyorum. Bu ülküyü gerçekleştirmek, diyorum, bütün uluslararası belki Rusya'nın kaderi olacaktır. Bu ülkünün izleri tarihimizdedir, yetiştirdiğimiz dehâlardadır. Puşkin'in sanat dehasındadır. Yurdumuz yoksul olsun, ne zararı var? "Hazreti İsa'nın bir köle kılığında boydan boya geçip takdis ettiği" ülkedir burası, bütün yoksulluğuyla. Niye İsa'nın son sözünün bir gün gerçek katına çıka-

cağı umudu bizim olmasın? İsa da bir ahırda doğmamış mıydı? Dediğim gibi hiç olmazsa Puşkin örneği var önümüzde, Puşkin'in dehasının bütün insanlığı içine alan kapsamı var. Puşkin'in göğsünde kendi ulusunun yanı sıra yabancı milletlerin de yüreği çarpardı. Puşkin, hiç olmazsa sanat alanında, Rus bilincinin bu evrensel eğilimini açığa vurdu. Bizim için bu paha biçilmez bir uyarıdır. Düşüncemiz bir hayalden, bir düştten öteye varmasa bile hiç değilse Puşkin'in eserinde bu hayal, bu düş kendine sağlam temeller bulmuştur. Puşkin'in ömrü daha uzun olsaydı kimbilir daha nice coşkun, ölümsüz tipler yaratacak, Avrupalı kardeşlerimiz de Rus olmanın ne demek olduğunu anlayabileceklerdi. Şimdikinden çok daha büyük bir güçle Puşkin Avrupa'yı kendine çekecekti. Belki onlara anlatabilecekti gönlümüzde yatan özlemin gerçek yanını. Onlar da bizi şimdi anladıklarından daha iyi anlayacaklar, yüreğimizin atışını duyuyor olacaklardı; bize şüpheyle, şimdiki gibi biraz da küçümseyerek bakmaz olacaklardı. Puşkin daha çok yaşasaydı belki bizim aramızda da anlaşmazlıklar daha az olacaktı, birbirimizle böylesine hırlaşmayacaktık. Allah'ın hikmeti başkaymış. Puşkin en olgun, en güçlü çağında öldü. Öldü, mezarına büyük bir sır götürdü. Şimdi biz, onsuz, onun kutsal sırrını çözmek için savaşıyoruz.

III

Bay Gradovski'ye Cevap

1

ÇOK ÖNEMLİ BİR NOKTA

Not Defteri baskıya verilmek üzereydi. Bu sayıyı 8 Haziran günü Moskova'da yaptığım konuşmaya ayırmıştım. Ayrıca konuşmamın *Moskovskaya Viedomosti*'de yayımlanmasından sonra basında kopacak yaygarayı önceden sezinleyip bir önsöz hazırlamıştım. Zat-ı âlinizin tenkitlerini okuyunca, Bay Gradovski, saldırılarınıza karşılık vermeyi geciktirmek için baskıyı geciktirdim. Sahiden, korktuğum başıma geldi. Neydi basında kopan o gürültü! Ne isimler takmadılar bana! “Kibirli”, “Korkak”, “Hem Manilov'un* biri, hem şair”, “Böyle taşkınlıklara meydan verilmemeli. Polis!..” Polis ya! Sözgelisi polis, değil mi? Liberal polis... İyi ama niye sahici polis değil? Bugünlerde sahici polis liberallikte liberallerden aşağı mı kalıyor ki? Aslına bakarsanız, bal gibi polisi imdada çağırmaktır bu ya, şimdilik bir yana bırakalım bu konuyu. Gelelim sizin söylediklerinize.

(*) Gogol'un yarattığı tiplerden. Gözü yaşlı yalancı.

Öncelikle söyleyeyim, sizinle şahsen alıp veremediğim bir şey yok benim. Olamaz da. Ne tartışabiliriz sizinle? Anlaşmamız imkânsız. Onun için size ne bunu yapın ne de şunu yapmayın diyeceğim. Bundan önce ne zaman yazılarınızı okuduysam düşüncenizin yönü karşısında şaşıp kalmışımdır. Tutup da şimdi size karşılık vermek boşuna çaba. Karşılık veriyorsam, başkalarını düşündüğümünden. Halkoyunu düşünüyorum, halkoyu için yazıyorum bütün yazdıklarımı.

Çünkü dört bir yanda yeni yeni akımların belirlediğini görüyorum. Bu akımlara kapılanlar hep yeni bir sözün ardındalar. Rusya'nın önüne umut ışığı tutan her yeni söz, her yeni hareketi kocakarı zevzekliğine boğan liberallerden; o beyni sulanmış, ağzında tek dişi kalmamış liberal kuşkusundan; kendilerini hâlâ yeni kuşakla bir tutan şu yillanmış mezar kaçkınlarından; Rusya'yı kurtarma iddiasıyla ortaya çıkıp yirmi beş yıl tepemizde tünedikten sonra "pazar yerinde boşuna bağırıp çağırانlar" deyimiyle halkın ağzına düşenlerin köhne liberal düşüncesinden bıktılar usandılar. Kısacası, Bay Gradovski, iddialarınıza karşılık vermekle yetineceğimi sanıyorsanız yanılıyorsunuz. Bilin ki ne zamandır beklediğim bu fırsatı kaçırmak niyetinde değilim.

Önce soruyorsunuz, konuşmamda sözünü ettiğim o "aylaklar"ın nereden çıkıp geldiğini, neden açıkça belirtmemişim. Öyle yapmadım diye kınıyorsunuz beni. Niye mi belirtmedim? Uzun hikâye... Belirtmek için çok gerilere gitmek gerekecek. Kaldı ki, sorunuza cevap versem anlaşıp anlayamayız sanki? Siz çoktan meselenin çözüm yolunu kafanızda bulmuşsunuz; zaten biliyorsunuz aylakların nereden, niçin çıkıp geldiğini. "Skvoznik-Dmuhanovski'lerle* birlikte yaşamının bıkkınlığından, boyunduruk altında inleyen serflerin toplumda yarattığı suçluluk duygusundan." Günümü-

(*) Gogol'den kurnaz, dolandırıcı bir tip.

zün liberal kafalı adamının varacağı bundan âlâ sonuç mu olur? Bu gibiler için Rusya'nın her meselesi çoktan çözülmüş, yoluna girmiştir. Ama mesele sizin sandığınız kadar kolay değil, hiç de o kadar kolay değil, üzerinde karara vardığınız çözüm yolu ne olursa olsun. "Skvozniklerle" "suçluluk duygusu" üzerinde sırası gelince dururuz, şimdi izin verin size en çok yaraşan bir sözünüzü ele alalım. Çok kolay, alay ediverircesine çıkıyor ağzınızdan bu söz. Lakin peşini bırakırım sanıyorsanız yanılıyorsunuz. Diyorsunuz ki:

"İster öyle olsun, ister böyle, Avrupa'dan gelen aydınlanma hareketinin etkisi altına girdiğimiz, iki yüz yılı geçiyor. Rus'un 'evrensel duyarlılığı' yüzünden (Bay Dostoyevski de kabul ediyor ki bu duyarlılık milletimizin belli başlı özelliğidir) bunun etkisi bizim üzerimizde çok derin oldu. Bize kadar ulaşan bu Avrupa medeniyetinden kaçamayız. İstesek de kaçamayız. Kaçmamız da gerekli değil. Aydınlığa kavuşmak isteyen her Rus, Batı Avrupalı bir ışık kaynağına yüzünü çevirmek zorundadır. Çünkü Rusya'da yok bu kaynaklar. O kadar basit."

Ne de tatlı anlatmışsınız! Ama çok önemli bir kelime kullanıyorsunuz Bay Gradovski: Aydınlanma. Sorarım size, ne demek bu? Batı'nın bilimleri mi, işe yarar bilim ve teknikler, yoksa gönlün aydınlanması mı? Bilime ve tekniğe sırt çeviremeyiz, kaçamayız bunlardan, doğru. Kaçmamız için bir neden de yok zaten. Bunları Batı Avrupa'dan başka bir yerden alamayacağımız düşüncesine de katılıyorum. Bu hususta kıyamete dek Avrupa'nın kadrini biliriz, merak etmeyin. Aydınlanmaya gelince, bundan benim anladığım (sanırım herkesin anlaması gereken) kelimenin taşıdığı anlamdır: İnsanın gönlüne vurup yüreğini aydınlatan, düşüncesine yön veren, hayatının yolunu çizen bir ışık. Öyleyse izin verin de aydınlanmanın böylesine varmak için hiç de Avrupa kaynaklarına başvurmak zorunda olmadığımızı söyle-

yelim. Bu kaynaklardan niçin yoksun oluyormuşuz? Rusya baştan aşağı bunlarla dolu. Şaştınız, değil mi? Şaşarsınız ya! Ben tartışmaya girdim mi doğruca meselenin köküne inerim. Anlaşmamıza en az nerede imkân varsa, tartışmaya oradan başlamalıyız.

Dediğim şu: Bizim halkımız, gönlünü İsa'ya, İsa'nın öğretilerine kaptırdığı için çoktan aydınlanmışır. "Bu halk İsa'nın ne söylediğini bilmiyor ki, kimse bu halkı karşısına alıp İsa'nın ne öğrettiğini anlatmadı ki!" diyeceksiniz. Boş laftır bu. Halk bileceğini biliyor, softalık sınavında çakarmış, ne umuru! Halk bugün bildiğini Allah evinde öğrendi. Halkın yüzyıllardan beri haşır neşir olduğu duaların, ilahilerin değerinin yanında bilgiç hafızların söyleyecekleri solda sıfırdır. Halk düşmandan kaçıp dağa çıktığında, ormanlara sığındığında dualarını tekrarlıyor, ilahilerini çağırıyordu. Batu Han istilas sırasında bile, ta o zaman bile bu halk, "Rabbim gücünü bizden esirgeme," demesini biliyordu. Sonradan bu ilahiyi kelime kelime öğrendi, yüreğine perçinledi. İsa'dan başka tutanağı kalmamıştı çünkü. Zaten bütün Hıristiyanlıkta doğru olan ne varsa bu bir tek ilahidedir, baştan sona kadar. Ne yapalım yani, kimse halkın karşısına çıkıp vaaz vermiyorsa, keşişler laflarını ağızlarında geveliyorsa? Liberallerin uydurduğu, sonra da kilisemize yönelttiği bu ağır suçlamayı çok duyduk şimdiye kadar. Bu yetmiyor muş gibi bir de dinî törenlerde kullanılan Slav dilinin elverişsizliğini başımıza kakar dururlar. Sözde halkın anlamadığı bir dilmiş! Öyledir diyelim. Ne çıkar bundan? Papaz beri gelip okumaya başlamasın: "Rabbim, hayatımın Tanrısı!"... İşte Hıristiyanlığın bütün anlamı, bütün öğretecekleri! Halk bu duayı ezbere bilir. Halk ermişlerin hayatlarını da ezbere bilir. Ezbere bilirler, her fırsatta büyük bir heyecanla birbirlerine anlatırlar. Fakat Hıristiyan kişiler olarak geçtikleri en çetin sınav, bütün bir tarih boyu sineye çektikleri sayı-

sız, sonu gelmez acılardır. Bu halk neler çekmedi! Herkesin onu yüzüstü koyup gittiğini gördü. Her yerde ayaklar altında ezildi. Her zaman başkaları için çalıştı, başkaları uğruna hayatını tüketti. Bütün bu tarih boyunca İsa'dan başka kimse yoktu. Onun için İsa'yı, büyük avutucuyu bu halk bağrına bastı, bir daha bırakmamacasına. Çünkü İsa onu umutsuzluk kuyusuna yuvarlanmaktan kurtarmıştı. Bütün bunları niye söylüyorum size? Birazcık olsun size bir şeyler anlatabileceğimi sandığımdan mı? Sözlerime deli saçması diyeceksiniz. Kimbilir belki de, "Bu ne edepsizlik!" dersiniz. Ne derseniz deyin, zaten sizin için yazmıyorum bunları. Mesele önemli, çok önemli. Üzerinde enine boyuna konuşmamız gerek. Bu parmaklar kalem tuttukça bu ağız konuşacaktır. Şimdilik düşüncemin temelini belirtmekle yetinmek niyetindeyim: Eğer halkımız İsa'yı, İsa'nın öğütlerini bağrına basmakla çoktan aydınlığa ulaşmışsa İsa'yla birlikte gerçek aydınlanma katına çıkmış demektir. Böylesine sonsuz bir hazinenin yanı sıra, Batı'nın bilimlerini de almak halk için gerçek bir nimet olacaktır. Bizim aramızda bilim, Batı'da olduğu gibi İsa'yı gölgeleyemez. Zaten orada da, Batı'da da İsa'yı gölgeleyen bilim değildi. Bu düpedüz liberallerin uydurmasıdır. Bilim çağı açılmadan çok daha önce Batı Kilisesi, İsa'nın anlamını bozmuştu; çoktan, bir kilise olmaktan çıkıp Roma devleti olmuş, sonradan da Papalıkla devleti birbirine karıştırmıştı. Evet, artık Batı'da gerçek anlamda ne Hristiyanlık ne de kilise var. Bugün Batı'da gerçek Hristiyanlar yoktur demiyorum, her zaman olacak; ne ki Katolik cemaati artık Hristiyan olmaktan çıkmıştır. Her gün biraz daha putperestliğe kayıyor. Protestanlık ise gün geçtikçe Allahsızlığın, kararsız ve karanlık bir ahlak anlayışının korkunç uçurumuna yuvarlanıyor.

Diyeceksiniz ki Hristiyanlık ve Hazreti İsa'ya tapınma, aydınlanmanın tümü demek değildir, aydınlanma katına çıkan

basamaklardan biridir sadece. Ondan başka, bilim var, toplumu gözeten ülküler, kalkınma ülküsü, daha bir dolu şey var. Bakın buna diyecek bir sözüm yok, o kadar düşmedim. Bir yere kadar haksız değilsiniz. Bilim konusunda mesela. Yine de, “Halkımızın Hristiyan inancı onun aydınlanma çabasının en belli başlı, en canlı temelidir, hep de böyle kalmalıdır,” dediğim zaman biliyorum bu düşüncemi kabule hiç yanaşmayacaksınız. Konuşmamda Tatyana’nın Onyegin’le kaçmayı kabul etmeyerek gerçek bir Rus gibi davrandığını, Rus halkının doğru bildiği yolu seçtiğini söylemiştim. Bana saldıranlardan biri, Rus halkının bildiği bir gerçek olabileceği düşüncesini kendine hakaret saymış, şu soruyla karşıma çıktı: “Halkın cinsel ahlaksızlığından ne haber?” Gel de cevap ver bu adama şimdi? Adamı en çok kızdıran neydi biliyor musunuz? Rus halkının kendine özgü bir gerçeğinin olması, yani Rus halkının gerçekten aydınlanma katına çıkmış olması! Oysa halkımızın tümünde yaygın mıdır ahlaksızlık? Doğru mu bilinir halk arasında? Evet, halk kabadır ama hepsi değil beyler, hepsi değil! İncil’e el basıp bunun doğruluğuna tanıklık edebilirim. Ben bu halkı yakından gördüm tanıdım. Nice yıllar halkın arasında yaşadım. Ben de “yasadışı sayılanlar” dandım. Ben halkın yanı sıra canımı dişime takmış çalışırken ötekiler, “elleri kanda yıkananlar,” liberal pozlar takınıp halkla dalga geçmekte, halkımızın hayvandan bir farkı olmadığını ortaya koymak için konferanslar, makaleler çiziktirmekteydiler. Halkı tanıımıyorsun demeyin bana! Tanıyorum. Halkı tanıdıktan sonradır ki gönlümü yeniden İsa’ya verdim. Çocukluğumda nasıl da yakından tanırdım onu! “Avrupa kafalı libareller”den biri olduğum günler haniyse elden kaçırdıydım... Yine de diyelim öyle olsun. Güناهkârdır diyelim bu halk, kabadır diyelim. Hayvandan olsa olsa bir gömlek üstündür diyelim.

Oğul anasının sırtında,
Gelin kır atın...

Bu halk şarkısının ardında yatan bir gerçek olmalı değil mi? Dikkat ettiniz mi nasıl bütün Rus şarkıları gerçek bir olay üzerine kuruludur? N'olur bir kerecik olsun hak-sızlık etmeyin, siz liberal kafalı aydın kişiler! Yüzyıllardır bu halkın nelere katlandığını unutmayın. Hayvana benze-mesinin suçu kimindir, bir düşünün ve suçlamayın! Büyük Morskaya'daki berber dükkânlarında saçını kazıtmıyor di-ye köylüyü kötü görmek şaşkınlık değil de nedir Allah aş-kına? Bizim Avrupa kafalı liberallerimiz Rus halkının diki-ne gitmeye, Rus halkını inkâra bir kere başlamasınlar, bura-ya kadar vardırırlar işi. Rus'un kendi kişisel benliği yokmuş, Rusların kendi milli benlikleri bile yokmuş! Batı'da nereye giderseniz gidin, hangi milleti seçerseniz seçin, daha mı az sarhoşlukla, soygunculukla karşılaşacaksınız? Aynı hayvan-lık yok mu sanki orada da? Üstelik, bizim halkımızda hiç göremeyeceğimiz bir inatçılık, bir dikine katı yüreklilik var-dır, görünce donar kalırsınız. Kara cehaletin, medeniyetsiz-liğin dik âlâsıdır orada karşılaşacağınız. Zaman zaman öyle korkunç bir başıboşlukla el ele gider ki nerede olduğunuzu şaşırırsınız. Batı'da yasayı hiçe sayma, başıboşluk günah de-ğil, doğruluğun ta kendisi sayılmaya başlamıştır. Bizim hal-kımız arasında vahşet, günahkârlık almış yürümüş olabilir, doğru; fakat bugün bizim halkımızın olan bir şey var ki kim-se bunun varlığını inkâr edemez: Rus halkı, hiç olmazsa bü-tünüyle, yalnız ülkü katında değil, doğruca günlük gerçek katında, günahını doğrulukla bir tutmaya ne razıdır ne de böyle bir isteği var. Köylümüz günaha girer girmesine, ama eninde sonunda, "Kusur işledim," diyecektir. Günaha giren bunu demezse bir başkası onun için diyecektir. Diyecektir ve gerçeğin üstü örtülmeyecektir. Günah pis bir kokudur,

güneş doğunca silinir gider. Günah geçici, İsa kalıcıdır. Bu halk her günaha giriyor. Ama en iyi anında, Hristiyanlığını kavradığında, doğrunun hakkını vermekte gecikmeyecektir. Aslında önemli olan, halkın doğru bellediğidir; halkın doğruluktan ne beklediği, doğruluğa ne gözle baktığıdır; halkın en yüksek emellerinin ne olduğu; neyi sevdiği, Allah'tan dilediğidir; önemli olan halkın ne için dua ettiği, neyin ardından ağladığıdır. Ve halkın ülküsü İsa'ya ulaşmaktır. Aydınlanma ışığı zaten İsa'dan gelmiyor mu? Bu halk tarihinin en canlı, en buhranlı dönemlerinde toplum çıkarlarıyla ilgili her konuyu İsa'yı göz önünde tutarak kararlaştırmadı mı, kararlaştırmıyor mu? Şimdi işi alaya alacaksınız, diyeceksiniz ki: "Öyle ağlayıp sızlamak yetmez; biraz da bir şeyler yapmak gerek, biraz da bir şey olmak gerek." İyi de, söyleyin bana, siz Batı kafalı aydın Ruslar, sizin aranızda hak yolunda yürüyenler var mı? İsa'dan üstün tuttuğunuz doğru kişileri gösterin bana! Ama bilin ki bu halkın arasında hak yolunda giden kişiler vardır. Halkın arasında daha sizin gözünüze çarpmamış nice olumlu, güzel adamlar vardır. Biz görelim görmeyelim, hak yolundan ayrılmayan, hak yolunda şehit düşenler çok bu ülkede. Gözü olan görür; gözleri yalnız hayvanlık örneği arayanlar tabii bir şey görmezler. Ama zarar yok, onlar görmesin, halk biliyor kendi içinde doğru kişilerin, doğruluğa el basanların var olduğunu. Gücünü bu bilgiden alıyor. Halk, zamanı gelince doğru yol bilenlerin kendini kurtaracağı umuduyla güçlüdür. Bir düşünün, kaç kere felaketten kurtardı bu halk bu yurdu? Günaha boğulmuş, içkiden kafası dumanlanmış, ahlaksızlık batağında yan gelip yatan bu halk değil miydi daha geçende yekvücut şahlanıp Türklerin ayakları altında ezilen Hristiyan Slavların yardımına koşan, Türklere karşı açılan savaşı kutlayan? Bu halk değil miydi? Dört elle savaşa sarıldı. Halk yolundan ayrılışının, işlediği günahların kefaretinin ödemek için kat-

lanması gereken bir fedakârlık saydı savaşı. Rublenin değeri düşüyor, besin mallarının fiyatları artıyor diye feryadı basıp ortalığı birbirine katmadan oğullarını ölüme gönderdi. O savaş günlerinde halkımızın nasıl kendini aştığını, nasıl yüceltiğini ben iyi bilirim. Liberaller bu olayın ardında yatan sebebi görmezler; görmedikleri gibi bir de işi alaya vururlar. “Bu baldırı çıplaklar takımının benimsediği bir beraberlik ülküsü, bir toplum bilinci, bir siyasal düşünce olacak, ha?.. Neredé o günler!” Sorarım size niçin, niçin bizim Avrupalılaştırmış liberallerimiz Rus halkına böyle düşman olurlar? Niye Avrupa’da kendilerine demokrat diyenler hep halktan yana çıkar, hiç değilse halka dayanırlar da bizim demokratlarımız çokluk soylu ailelerden gelmedir, hemen her zaman halkın gücünü ayaklar altına alan yolları tutarlar, sonunda da halkın tepesinde despot kesilirler? Demiyorum ki biliyorlar halka düşman olduklarını; hayır, bilmiyorlar! İşin kötü yanı da bu zaten. Bilmemeleri. Bütün bu sorular sanırım sizin sabrınızı taşıracak, Bay Gradovski. Öyle ama n’apalım! Bunlar da benim gerçek bellediklerim. Elim kalem tuttuğça, ağzım laf yaptıkça bu gerçekleri ortaya dökmekten geri durmayacağım.

Şöyle bitireceğim sözümü: Sorun, bilim yöntemini almaksa, başımızın üstünde yeri var. Yok aydınlanma ise, hiçbir Avrupa kaynağından ışık almaya ihtiyacımız yok bizim. Alsak alsak şöyle sözleri alırız: Herkes kendi, Allah herkes için... benden sonra tufan... Bizim de böyle atasözlerimiz yok mu diyeceksiniz. “Adamın yemeğini yer, sonra da ama tuzsuzdu der,” gibi. Evet, halkın dilinde daha bunun gibi yüzlercesi vardır. Halk geniş kafalıdır. Gülmesini de sever. Olgun bilinç, olumsuz kavramlara her zaman açıktır. Ne var ki bunlar hep sözler, deyimler. Bunların dile getirdiği gerçekleri benimsemez bizim halkımız, alay eder onlarla. Aslında bunlar halkın bilincinin reddettiği kavramlar-

dır. Oysa herkes kendi, Allah herkes için sözü öyle mi ya? Bu söz Batı'da herkesin kabullendiği, Batılıların tümünün bel bağladığı bir toplumsal davranışın ifadesi olup çıkmıştır bugün. Bütün Batılılar demeyelim de, en azından halkın tepesinde oturanlar diyelim; halkı boyunduruk altında tutanlar, toprağın sahipleri, işçilerin sahipleri diyelim, “Avrupa medeniyeti”nin bekçileri! Ne yararı olacak böyle medeniyetin bize? Biz bir başka ışığın, bir başka aydınlanma kaynağının, bir başka aydınlanma amacının ardında koşmalıyız. Bunları kendi içimizde aramalıyız. Bilim başka, aydınlanma başkadır. Eğer halkımıza, halkımızın gücüne inanırsak, şimdiden bizim olan bu Hıristiyanlık ışığını belki günün birinde tam ve gerçek bir aydınlanmanın kaynağı kılabiliriz.

Söz uzadı. Bütün bu söylediklerimin tenkitlerinize bir cevap olmadığını söyleyeceksiniz. Öyle olsun. Ben de zaten bütün bunları bir önsöz sayıyorum. Önsöz ama gerekliydi. Konuşmamda sizden ayrıldığım noktaları bir bir ortaya dö-küp açıklamışsınız; her birine neden önem verdiğinizi belirtiyorsunuz. Ben de sizin yazınızda bizi ayıran en önemli noktayı önceden gözler önüne sermeyi uygun gördüm. Her şeyden çok bu nokta üzerinde görüş ve tutum ayrılığımız bizim anlaşmamızı imkânsız kılıyor. Ama önsöz burada bit-ti, Bay Gradovski. Şimdi tenkitlerinize geçiyorum. Söz size, araya başka konular karıştırmak yok artık.

2

ALEKO VE DERZİMORDA, ALEKO'NUN SUÇLULUK DUYGUSU: HİKÂYELER

Konuşmamı yerine babında şunları söylüyorsunuz:

“Aleko ve Onyegin ‘inkârcı’ kişilerdi; ama Puşkin neyi inkâr ettiklerini açıkça göstermedi. ‘Milli gerçeği’, Rus hayat

anlayışının temel ilkelerini inkâr ettiklerini söylemek biraz fazla ileri gitmek olur. Puşkin'in eserinde böyle bir şeyden açıkça söz edilmiyor.”

Puşkin'in eserinde böyle bir şeyden açıkça söz ediliyor mu edilmiyor mu, bunu iddia etmek fazla ileri gitmek midir değil midir, oraya birazdan geleceğiz; önce Dmuhanovskiler üzerine söylediklerinizi ele alalım. Sözde Aleko bunlardan kaçmış; bunlardan kaçıp Çingenelere sığınmış.

“Aslında bu eski zaman avareleri kendi dünyalarında dolaşıp dururken bir başka dünyayı reddeden insanlardı,” diyorsunuz. “Bu tipleri anlayabilmek için başka tiplere ihtiyaç var. Puşkin bu başka tipleri yaratmadı (yine de zaman zaman öfkeyle anmadı değil onları). Puşkin'in dehası böyle karanlık uçurumlara düşmesine hiçbir zaman el vermeyecek bir dehaydı. Rus evinin bodrum katlarına doluşmuş baykuşlar ve yarasalar arasından pırlantalar gibi yaratıklar çıkarmazdı. (İyi ama niye bodrum katları da yukarı katlar değil? [Dostoyevski!]). Bunu yapan Gogol'dür; dehası Puşkin'e taban tabana ters yönde gelişen büyük yazar! Aleko'nun neden Çingenelere kaçtığını, Onyegin'in neden hayatından bezdiğini bize Gogol anlattı; “beyhude insanlar”ın nasıl olup da bu dünyaya geldiklerini Gogol gösterdi. Bu tipleri sonradan Turgenyev ölümsüz kılmıştır. Koroboçka, Sobakiyeviç, Skvoznik-Dmuhanovski, Derzimorda, Çıyapkin...* Bunlar hep Aleko'nun Beltov'un, Rudin'in ve daha birçoklarının öbür yüzü, karanlık yüzüdür. Onları tanımadan, sonra gelenleri tanıyamayız. Gogol'ün yarattığı kahramanların hepsi sapına kadar Rus kişileridir. Hem de nasıl! Koroboçka'nın umurunda mıydı dünyanın hazin hali? İş pazarlığı düştü mü Skvoznik-Dmuhanovski hangi tüccarla başa çıkamazdı? Sobakiyeviç köylülerinin, köylüleri de onun ne mal olduğunu iyi bilirdi. Tabii bunlar ne Aleko'nun ne de Rudin'in an-

---

(*) Gogol'ün gerçekçi bir gözle işlediği tipler.

layacağı şeylerdi. Fırsatı ele geçirir geçirmez kaçıp gittiler. Aleko, Çingenelerin yanına; Rudin, Paris'e, yabancı olduğu bir ülkü uğrunda canını vermeye."

Kaçıp gittiler demek? O kadar basit demek? Ne de kolay söylüyorsunuz bunu! Sizin için her şey o kadar kolay, o kadar düzenli ki, Bay Gradovski! Her sorunun cevabını biliyorsunuz. Ağzınız da doğrusu iyi laf yapıyor. Ancak, nasıl oldu da bütün bu Gogol kahramanlarının Rus olduğunu ağzınızdan kaçırdınız? "Rus, hem de ne Rus!" diyorsunuz, değil mi? İyi ama bunun bizim tartışmamızla ne ilgisi var? Onların Rus olduğunu bilmiyor muyuz sanki. Aleko ve Onyegin de Rus'tu; siz de, ben de Rus'uz; Rudin de Rus'tu, sapına kadar; bakmayın siz Paris'e kaçıp yabancı olduğu bir ülkü uğruna can verdiğine. Hem zaten bu ülkünün ona yabancı olduğunu siz söylüyorsunuz. Bence öyle yaptığı için Rus'tur Rudin. Paris'te uğruna canını verdiği ülkünün hiç de yabancı değildi. Onun yerinde bir İngiliz ya da Alman olsaydı yabancı olurdu belki, ama Rudin değildi. Bir Avrupa ülküsü, bir dünya ülküsü, bir insanlık ülküsü bir Rus'a yabancı olmaktan çoktan çıkmıştır. Rudin'in en kendine özgü yanısıdır bu. Rudin'in içine düştüğü trajik durum kendi yurdunda yapacak iş bulamamasından doğdu; Rudin o yüzden gitti bir yabancı ülkede öldü. Ne ki gittiği yerin hiç de sizin dediğiniz kadar yabancı değildi. Diyeceğim, mesele şu: Bütün o Skvoznik-Dmuhanovskiler, bütün o Sobakiyeviçler filan hepsi Rus, Rus olmasına; ama şımarık Ruslar onlar, topraktan köklerini koparmış kişiler. Halkı yalnız bir yüzüyle tanırlar, öbür yüzünden haberleri yoktur. Bütün mesele burada. Halkın kendi bilinci olabileceğini, halkın özlemleri, dilekleri olabileceğini hiç düşünmediler. O kadar aşağılık bir şeydi halk onların gözünde. Arada bir nüfus sayımı yapılmasaydı halkın canlı olduğunu bile inkâra kalkarlardı. "Sobakiyeviç köylülerini çok iyi ta-

nırdı,” diyorsunuz. Nerede..! Sobakiyeviç’in Proşka’da gördüğü tek şey günde kaç saat çalışabildiği idi, Proşka’nın işgücünü Çiçikov’a satmak için! Skvoznik-Dmuhanovski’nin bakkalı çakkalı pek iyi idare ettiğini söylüyorsunuz. Allahımın işleri! Beşinci perdede yargıcın diskurunu bir daha okuyun. İnsan köpeklerle söyler o lafları, insanlara değil. Bu mudur sizce bir Rus’u evirip çevirmenin yolu? Sahiden siz bu davranıştan yana mısınız? İş buraya vardysa indir yumruğu adamların suratına daha iyi, saçlarını sakallarını yol daha iyi. Ben çocukken bir gün ana yolda Çar’ın Habercileri’nden birine rastgeldiydim. Güzelim üniformalar içinde cakasından yanına varılmıyordu. Troyka’nın sürücüsü kan revan içerisinde kalmış atları kırbaçlarken öteki de habire sürücüyü yumrukluyordu. Haberci doğma büyüme Rustu tabii. Gelgelelim, karşısındakini bir türlü adam yerine koyamıyordu; öylesine körleşmiş, öylesine halktan kopmuştu. Köylüden bir şey mi istiyorsun? İndir tekme-yi! Oysa bütün hayatı postacı yamakları, köylüler arasında geçmişti. Ne umuru? Üniformasının sırma şeridi, kafasındaki kuş tüylü şapka, subay rütbesi, cilalı deriden Petersburg çizimleri gözünde yalnız Rus köylüsünden değil, bütün Rusya’dan daha değerliydi. Ömrü billah Rusya’yı bir baştan ötekine geçip durmuştu, koca Rusya’da yumruğuna, tekmesine hedef kıldığı zavallı köylülerden başka gözüne bir şey ilişmemişti. Onun için Rusya demek kendi üstleri demekti; onların dışında bir şey varmış yokmuş umurunda bile değildi. Evet, Rustu o adam da; ne ki “Avrupalılaşmış” bir Rustu. Aydınlanmak için değil gününü gün etmek için Avrupalılaşma yolunu tutmuştu. Çok var öyleleri... Sorumsuzluğun, gününü gün etmenin bu çeşidi bizde öteden beri Rusları Avrupalılaştırmanın en kestirme yolu sayılmıştır. Belki de habercinin oğlu günü gelir bir profesör olur. Profesör ya! Patenti üstünde Avrupalı!

Onun için, Bay Gradovski, Gogol'ün kahramanları Rus halkını iyi tanırdı filan gibi lafları siz bir yana bırakın şimdi. Puşkin, Komiyakov, Samarin, Aksakov olmasaydı biz Rus halkını nereden tanıyacaktık? (Onlardan önce de halkın bilincinden söz edilmişti edilmesine ya hani şöyle gelişigüzel edilmişti, o kadar.) Sonra bu yazarlar “milli gerçek”ten söz etmeye başlayınca apışıp kaldı herkes. Bunlar da nereden çıktı şimdi dediler. Bu sarahlılar, bu budalalar! Bu “mis-kin jurnalciler”! Jurnal, ya! İlk ortaya çıkıp düşüncelerini dile getirdiklerinde herkesi bir kuşkudur aldı. Hele liberal-lerde büsbütün şafak attı. “Tabii, niyetleri bizi jurnallemek!” Siz söyleyin, liberallerin Slavcılık’tan anladıkları bugün bile bundan başka bir şey midir?

Sözü uzatmayalım. Size kalırsa Aleko bir Derzimorda’dan kaçıp kurtulmak için gitmiş Çingenelelere yanaşmış. Diyelim ki doğrudur bu. Ne ki işin kötüsü, Bay Gradovski, siz de Aleko’ya hak verir gibisiniz. “Çingenelelere yanaş-mayıp ne yapacaktı? Kim olsa Derzimorda’dan tiksindir-di.” Öyle ama Aleko da, Onyegin de kendi yollarında birer Derzimorda’ydılar. Birçok bakımdan onun daha da kötüsüy-düler. Ayrıldığımız tek nokta budur. Ben onları hiç de suç-lu görmüyorum; içine düştükleri çıkıncanın trajik yanını iyi biliyorum çünkü. Sizse kaçıp gittiler diye onları göklere çı-karıyorsunuz. “Böyle ulu, ilginç insanlar nasıl olur da o ca-navarlarla koyun koyuna yaşayabilirdi?” Demek öyle? Ama yanılıyorsunuz. Aleko, Onyegin, köklerini topraktan kopar-madılar diyorsunuz, halkın gerçeğini inkâr etmediler diyor-sunuz. Dahası var: “Hiç de mağrur değillerdi,” diyorsunuz, o kadar ileri gidiyorsunuz. Oysa kibir yaşadıkları soyut ha-yatın, kendilerini topraktan ayırmalarının en kestirme, en mantıklı, en kaçınılmaz sonucuydu. Toprağı tanımadıkları-nı inkâr edemezsiniz. Kapalı kutuda yetişmiş adamlardı iki-si de; Rusya’yı Petersburg’da çalıştıkları dairenin penceresin-

den görüp tanıldılar. Halkla aralarındaki ilişki toprak sahipleriyle kölelerin ilişkisiydi. Diyelim taşrada köylülerin arasında yaşadılar. Çocukluğumun habercisi de postacı yamaklarıyla düşe kalka ömür tüketmişti. Ama ona sorsan köylü dediğin sille tokat dövülecek, anasına avradına sövülecek biriydi işte, başka neydi ki? Aleko ve Onyegin kibirli adamlardı Bay Gradovski, sabırsız adamlardı, Rusya'ya tahammülleri yoktu. Halktan ayrı düşmüşlerdi çünkü; halkın sırtından geçinen insanlardı. Tek bağlandıkları Avrupa medeniyetiydi, ona da babalarının mirasına konar gibi hazır konmuşlardı. İki yüz yıldır Rusya'da aydın kişiler gelişmelerin belli bir dönemine vardıktan sonra hiçbir iş görmez hazır yiyiciler olmuşlardır. Bu da halktan, topraktan nasıl koştuklarını gösterir. Aleko, Derzimorda yüzünden perişan olmadı; Derzimorda'yı anlayamadığı, kendi köklerini bilemediği için perişan oldu; Derzimorda'yı anlamaya gayret etmeyi kibrine yediremedi de ondan. Yurdunu bir türlü anlayamadığı için orada çalışamaz oldu. Üstelik yurdunda bir iş görülebileceğine inananları aptal yerine koydu, hepsini Derzimorda ile bir tuttu. Avare beyimiz yalnız Derzimorda'nın karşısında hindi misali kabarmakla kalmıyor, Rusya'yı toptan kendine yakıştırmıyordu. Rusya'da kölelerden, Derzimordalardan başkasıyla yüz yüze gelemeyeceğini aklına koymuştu bir kere. Rusya'da Derzimorda'dan daha soylu insanlar yok muydu? Vardı tabii. Alekolar, Onyenginler! İnsan buraya vardıktan sonra kibir kendiliğinden gelir. Soyut ortamlarda gözleri kimseyi görmeden yaşayan adamlar giderek kendi soylu kişiliklerinden ötürü, hiçbir yanlarını anlayamadıkları uğursuz Derzimordalara üstün olmalarından ötürü kendi kendilerine hayran olmaya başlarlar. Aleko ve Onyegin kibirli kişiler olmasaydılar kendilerinin de birer Derzimorda olduğunu görürlerdi. O zaman Derzimordalarla aralarında bir anlaşma, bir uyuşma yolu bulunabilirdi belki. Ne ki bu adam-

ların halka karşı tutumları kibirli olmalarından çok, halktan nefret etmelerinden kaynaklanıyordu.

Tabii, bunların hiçbirine inanmazsınız siz. Tam tersi. Alekoların, Onyeginlerin de birtakım tatsız yanları olduğunu söylemeden önce beni dar görüşlülükle suçlayıp yeriyorsunuz. Bu yaptığınız matah bir şeymiş gibi! Ne diyorsunuz? “İlletin sebeplerine göz yumup belirtilerini iyi etmeye kalkışmak hiç de akla yakın bir davranış değildir.” Sözde ben “Eğ başını önüne mağrur kişi!” derken, Aleko’yu yalnız kişisel özellikleri yüzünden kötülüyormuşum; öyle yapıp asıl meseleden uzaklaşıyormuşum. “Sanki bütün mesele mağrur kişilerin, gönüllerini alçaltmak istemeyenlerin kişisel özellikleriymiş!” “Mesele,” diyorsunuz, “aylakların neyle böbürlendiklerinde bitmiyor. Öbür sorunun cevabını bir türlü bulamıyoruz: Neyin önünde başlarını eğeceklerdi?”

İleri geri konuşmak diye buna derler! “Aylak”lığın toplumdaki tarihî gelişmenin bir sonucu olduğunu konuşmamda açıkça belirtmiştim sanıyorum. Demek ki bütün suç onların kişiliklerine yüklememişim. Konuşmamı okudunuz. Basıldı, yayımlandı, değil mi? Niye şimdi tutup da benim sözlerime bambaşka bir anlam katıyorsunuz? “Eğ başını önüne...” parçasını yazınıza aldıktan sonra bakın ne diyorsunuz:

“Dostoyevski bu sözleriyle inançlarının en katmerlisini dile getirmektedir. *Karamazov Kardeşler* romanının yazarının en kuvvetli ve en zayıf yanıdır bu. Burada yüce bir din ülküsüyle, kişi ahlakı üzerine savrulan yaman bir suçlamayla karşılaşılıyor; fakat toplumsal ülkülerin adı bile geçmiyor.”

Bundan sonra da bir acele, “Hıristiyan sevgi anlayışı yoldan kişisel olgunluğa erme” ülküsünü yermeye koyuluyorsunuz. “Kişisel olgunluk”tan ne anladığınıza sıra gelecek, biraz bekleyin Bay Gradovski; önce iddialarınızın ardında yatan kaygının ne olduğunu göstereceğim size. Siz ba-

na “aylak”ı suçladığım için kızmıyorsunuz, aylığı kişisel olgunluk örneği saymadığım için, ondan başkasının sağlıklı bir Rus olamayacağına, olmaması gerektiğine inanmadığım için kızmıyorsunuz. Aleko’nun ve Onyegin’in de çirkef yanları olduğunu kabul etmenizde de samimiyet yok. Nedendir bilinmez açığa vurulsun istemediğiniz “aylaklar” sizce sapa-sağlam, olgun kişilerdir; hiç değilse Derzimordalardan kaçtıkları için olgunluğun en yüksek katına varmış kişilerdir. Biri onlarda en ufak bir kusur görmesin, küplere biniyorsunuz. Ne diyorsunuz? “Kibirleri yüzünden perişan olduklarını, milli gerçeğin karşısında boyun eğmediklerini ileri sürmek saçmalaktır.” Sonra da galeyana gelip, kölelere özgürlük verenlerin onlar olduğunu iddia ediyorsunuz. Bakın ne diyorsunuz:

“Daha da ileri giderek diyeceğim ki: Bu aylakların en iyilerinin gönlünde yüce bir ülkü yer ettiyse, bu ülkü halkı koruma ülküsüydü. En nefret ettikleri şey halkı boyunduruk altında ezen kölelikti. Halkı kendi bildikleri gibi sevmiş, kölelikten kendi bildikleri gibi nefret etmiş olabilirler. Sevgilerinde ve nefretlerinde Avrupalılar gibi davranmış olabilirler. Fakat Rus toplumunu köleliğin kaldırılmasına hazırlayan onlar değil miydi? Ellerinden geldiği kadar onlar da “anayurtlarına” hizmet ettiler. Önce özgürlük peygamberleri, sonra da barış habercileri olarak.”

Tam üstüne bastınız. Bütün mesele burada. “Aylaklar”ın kölelikten, kendi bildikleri gibi, Avrupalı kişiler gibi nefret etmelerinde. Ben de bunu diyorum. Bu adamlar, Rus köylüsünü sevdiklerinden nefret etmediler kölelikten. Onlar için çalışan, onları besleyen Rus köylüsü değil miydi? Aylaklar, Rus köylüsünün anasını ağlatmakta başkalarından aşağı mı kaldılar? Madem toplum şartları karşısında duydukları acı, onları Çingenelerin kucağına ya da Paris’te barikatların ardına kaçırarak kadar dayanılmaz bir acıydı, neden tu-

tup da köylülerine özgürlük vermediler? Neden topraklarını köylülere dağıtmadılar? Toplum acısını hiç değilse kendi sorumlulukları ölçüsünde gidermek uğruna neden savaşmadılar? Engel neydi? Doğrusu öyle yapanlara pek rastgelmedik. Oysa toplum üzerine edilmiş ileri geri sözlerden geçilmiyordu o günlerde ortalık. “Onları perişan eden çevreleriydi. Kaldı ki, niye sermayelerini elden çıkaracaklardı?” İyi ama niye sermayelerini elden çıkarmayacaklardı, madem köylülerin haline üzülmekten, barikatlara koşmaktan başka çareleri kalmamıştı? Meselenin can damarı budur. Paris’in kuytu köşeciklerinde de insana para gerek. Aç karnına, parasız pulsuz, barikatlarda nöbet beklemeye bile dayanamaz insan. Köylüler ne güne duruyor? Göndersinler öşürü! Kimi “aylak” da işin daha kolayını buluyordu. Köylülerini haraç mezat satıp, rehine yatırıp paraları topladıkları gibi soluğu Paris’te alıyorlardı. Orada sermayeyi ilerici dergilere yüklüyorlar, yalnız Rus köylüsünü değil, bütün insanlığı kurtaracak fikirlerin yayılması uğruna harcıyorlardı. Rus köylüsünün haline yanıp yakılıyorlardı diyorsunuz, değil mi? Nerede! Şu kadar olsun köylüyü taktığı yoktu bu adamların; dünyada kölelik müessesesinin sürüp gitmesine üzülmüyorlardı. Gönüllerini dağılayan acı, soyut bir acıydı Böyle şey olmaz, diyorlardı; medeniyete uymaz bu! *Liberté, Egalité, Fraternité!** Rus köylüsünün haline gelince, o büyük adamların hiçbirinin yüreğini öyle dayanılmaz işkencelere salmadı Rus köylüsünün hali. Eski günlerin aydın, pek aydın kişilerinin ne düşündüklerini ben iyi bilirim, dün duymuşum gibi hatırımdadır. “Şüphesiz kölelik kötü bir şey,” diye birbirlerinin kulağına fısıldarlardı, “Ama aslına bakarsan, bizim millet de millet mi yani? Hani 93 yılının Paris halkı gibi mi şimdi? Bu halk alışık köleliğe. Suratı köle suratı, vü-

---

(*) Özgürlük, Eşitlik, Adalet (Fr.). Fransız Devrimi’nin dayandığı düşünceyi temsil eden üç kelime.

cudu köle vücudu. Doğrusu adam kırbaçlamak kötü bir şey, genel olarak. Ama gel de bir Rus'u dövme şimdi, Allah hakkı için!.." "Rus köylüsünü kırbaçlayacaksın. Yok başka yolu. Rus köylüsü kırbaç yemesin, üzüntüsünden solar gider zavallı. Bizim millet böyle işte, n'apalım!" Yemin ederim, gençliğimde aydın mı aydın insanların ağzından kendi kulaklarımla duyduğum sözlerdir bunlar. "Katı gerçek" dedikleri budur. Belki de Onyegin uşaklarını dövmezdi. Olacak şey değil ya, neyse, dövmezdi diyelim. Ama Aleko? Hem de nasıl dövmüştür! Zalimliğinden değil tabii, merhametinden, iyilik etmek istediğinden. "Dövmek istiyor kereta! Her gün bir öğün sopa yemese olmaz. Kendi gelir ister! Aman gözü-nü seveyim, bey, bir kırbaçlayıver sen beni, n'olur! Kırbaçla da adam olayım. Son günlerde pek şımardım! Siz söyleyin şimdi, n'apar insan böylesine? Eh, madem istiyor... Basarım sopayı, olur biter."

Tekrar ediyorum, köylünün karşısında bu adamların mide bulantısına tutulduğu olurdu, öyle nefret ederlerdi köylüden. Sonra o küçük düşürücü hikâyeler köylüler hakkında... Ağızdan ağıza dolaşan o aşağılayıcı, açık saçık hikâyeler. Köylünün köle ruhu, köylünün tapınma ihtiyacı, papazı, karısı... Özel hayatları kerhane hikâyelerine konu olacak adamların ağzındaydı hepsi. Şüphesiz bu ahlak düşüklüğü her zaman kötü adamlar olduklarından değildi; çoğu zaman son moda Avrupa göreneklerini benimsemekte ölçüyü biraz kaçırmalarından ileri geliyordu. Avrupa göreneklerini biz Ruslar elbette kendimize göre yorumlayacaktık, onlara Rus'un taşkın heyecanlarından bir şeyler katacaktık. Rus olur da adam her tarakta bezi olmaz mı? Tarifsiz acılar içinde kıvranan bu Rus aylakları çoğu kez böyle azgın adamlar olurdu, Bay Gradovski. Rus köylüsü hakkında uydurulan o küçük hikâyeler de her zaman bu avarelerin kölelik yüzünden çektikleri toplumsal acıyı soyutlaştırmaya, ev-

rensel kılmaya, böylece dindirmeye yaramıştır. Acının böyle soyut ve evrensel olanı, bir yerde, hayata renk katar; adamın kendi ahlak güzelliği, toplumsal düşüncelerinin yüceliği karşısında duyduğu hayranlığı besler. Maddi ihtiyaçlara gelince, onca köylü babalarının hayrına mı çalışıp çabalıyordu dersiniz?

O günleri yaşayan birisi geçenlerde bir dergide, zamanın ileri gelen liberal kodamanlarıyla bir Rus köylü kadını arasında yer alan karşılaşmanın hikâyesini anlattıydı. 1845 yılı yazında kalabalık bir konuk topluluğu Moskova yakınlarında şahane bir kır evinde bir araya gelirler. Hazır bulunan bir görgü tanığının dediğine göre konuklara “devasa ziyafetler” çekilir. En insancıl profesörlerden, güzel sanatların ve daha başka alanların en yaman amatörlerinden, uzmanlarından tutun da en tanınmış demokratlara, ünleri dünyayı sarmış siyaset bilginlerine, eleştirmenlere, yazarlara, kolej mezunu kadınlara kadar, “aylaklığa” tarih huzurunda hak kazanmış kim varsa, kimi ararsanız oradadır. Bir ara (herhalde şampanyalı, keklikli bir ziyafetten sonra olacak), hep birlikte yürüyüşe çıkarlar. Tarlanın birinde kuytuda ekin biçen bir köylü kadına rastgelirler. Hasat vakti tarlalarda çalışanların anası ağlar, öyle yorucu bir iştir o. Kadınlı erkekli köylüler sabahın dördünden akşam karanlığı basana kadar çalışır dururlar. On iki saat hiç durmadan, iki büküm ot biçmek nedir bilmezsiniz siz. Güneş de bir yandan cehennem ateşi gibi dalar adamın beynine. Hasat yapan köylü kadınlar da bir kere ekinin içine dalınca pek göze görünmezler. İşte tam o sırada bizimkiler bu kadınlardan biriyle yüz yüze gelirler. Kadıncağızın üzerinde “pek primitif bir kostüm” var, yani sizin anlayacağınız, iç fanilasından başka bir şey yok. Olur mu bu şimdi? İnsan onurunun böyle ayaklar altına alındığı nerede görülmüştür? O anda öfkeli bir ses duyulur: “Rus kadını gibi utanma duygusundan yoksun olanı yoktur

ki zaten!” Tabii, gerisi malum: “Yalnız Rus kadınının karşısında insan hiçbir şeyden utanmaz.” Oracıkta bir tartışmadır açılır. Gerçi Rus kadınından yana çıkanlar da olur; olur da böyleleri olacağına hiç olmasın, daha iyi. Hem zaten bütün o söylenenlerle kim, nasıl başa çıkabilir ki! Avarerler hep bir ağızdan nutuk çekmeye başlarlar. Aman Allahım! O ne sözler, o ne yargılar! Susuzluklarını şampanyayla gideren, midye dolmalarını hapur hapur mideye indiren adamlar bunlar! Masrafı karşılayan kim? Canını dişine takıp çalışan köylü kadın! O kadın orada sizin için didiniyor, siz ey, evrensel acının pençesinde kıvranan bey oğulları! Yediğiniz yemeklerin parası onun cebinden çıktı. Ne sandınız? Güneşin altında kan ter içinde kalmış çalışırken biraz serinlemek için giysilerini çıkarıp gömleğiyle kaldı diye utanmaz oluyor, öyle mi? “Bütün kadınların en hayasızı,” ha? Sizi gidi melek sütü emmiş insanlar sizi! “Paris’in kuytu köşeciklerinden”, o “minik şenlikler şehrinden” ne haber? Hatırlaması bile gözlerinizi parlatıyor. Unuttunuz mu o tatlı şarkıyı?

*Ma commère, quand je danse
Comment va mon cotillon?**

Piliç gibi kızlar eteklerini şöyle dizlerinin üstüne çekivermesin, kalçalarını şöyle bir titretmesin, ooh! Gel keyfim gel! Ağzı süt kokan Rus beyimiz gücenirler mi dersiniz? Nerede! Zevkten dört köşe olmuştur. “Şu zerafete baksana sen, monşer! Kankan, o ürperti öyle! Paris inceliği işte, başka nerede var? Ama şu bizim cadaloz Rus karısı yok mu? Kadın değil ağaç kütüğü mübarek!” Rus köylüsünün, Rus halkının mide bulandırıcı olduğu kanısı değil bu artık; köylünün kar-

---

(*) Bak cicim, nasıl da uçuyor fistanım
Havaya kaptırdım mı kendimi!

şısında gerçekten duyulan dayanılmaz mide bulantısı. Tabii, tabii, bilinçsiz bir tikslenme bu, beylerimiz ne duydukla-
rının pek farkında değiller. Ne olursa olsun, Bay Gradovski,
ileri sürdüğünüz bu önemli nokta üzerinde düşüncenize ka-
tılmıyorum. “Toplumu köleliğin kaldırılmasına hazırlayan
onlar değil miydi?” Soyut lafazanlıklarıyla belli bir yere ka-
dar, davaya hizmetleri dokundu; toplumsal acılarını ise belli
kurallara aykırı gitmemeye bilhassa dikkat ederek dile getir-
diler. Özledikleri düzene pekâlâ uygun bir tutumdu bu; işe
yarar yanı yok değildi. Gelgelelim, köylülerin boyunduruk-
tan kurtulması için çalışanlar, bunun için çalışanların yardı-
mına koşanlar sizin avarelerinizden çok Samarin* gibi kim-
selerin izinden gidenler oldu. Sizin avarelerinize hiç mi hiç
benzemeyen bu Samarinler kolları sıvayıp işe giriştiler. Sayı-
ları hiç de az değildi. Tabii, siz tek kelimeyle olsun anmaz-
sınız onları. Avarelere gelince, bilindiği kadarıyla, onlar çok
geçmeden bu işten sıkılmaya başladılar. Konuyla ilgilenmez
oldular. Her biri bir köşeye çekildi. Başka türlü davransalar-
dı zaten avare olmazlardı. Hükümetin köle başına ödediği
ödenekleri cebe indirdiler; maldı mülktü, topraktı, ormandı,
ne varsa haraç mezat tüccarlara, vurgunculara sattılar, baş-
larını alıp gittiler. İş yarıcılara kaldı. Tabii siz işin bu yanını
görmezsiniz, bay profesör. Ama ben n'apayım yani? Gözü-
nüzün nuru, üstün, liberal kafalı Rus'un bir zamanlar örnek
alınacak bir Rus olduğunu, şimdi de öyle olduğunu, hep öy-
le olacağını nasıl kabul ederim ben? Geçen şu otuz kırk yıl
bu adamlar bu topraklarda pek az ipe sapa gelir iş görmüş-
lerdir, bunu bilirsiniz. Benim sözlerimdeki gerçek payı da si-
zin o eski günlerin seçkin kişileri adına okuduğunuz gazel-
lerden çok daha büyüktür.

(*) Samarin, Slavcılarının ünlü önderlerinden biriydi.

3 YARIMLAR

Şimdi de “Hristiyan sevgi anlayışı yolundan kişisel olgunluğa erme” konusundaki düşüncelerinize, bir de toplumsal ülküler, hele “siyasal kurumlar” yanında bu kavramın pek yetersiz kaldığı görüşüne geliyor sıra. Bunun aramızdaki en önemli anlaşmazlık noktası olduğunu siz de daha baştan söylüyorsunuz. Bakın ne diyorsunuz:

“Dostoyevski ile aramızdaki görüş ayrılığının en önemli noktasına geldik dayandık. Dostoyevski bizi milli gerçeğin, milli emellerin önünde saygı duruşuna çağırırken, bu gerçeğin ve bu emellerin öteden beri hazır, sarsılmaz, ölümsüz olduğunu varsayıyor. İzin versin de kendisine bunun tam tersinin doğru olduğunu söyleyeyim. Halkımızın toplumsal ülküleri daha oluşma ve gelişme evresindedir. Büyük bir ulus olmaya hak kazanmak için bu halkın çok çaba göstermesi gerekecektir.”

Gerçekle, milli emellerle ilgili iddialarınızı bu yazının başında zaten cevaplandırmıştım. Siz bu gerçeğin, bu emellerin Rusya'nın siyasal ülkülerinin gelişmesi için hiç de yeterli olmadığı kanısındasınız. Din başka şey, siyasal çaba başka şeymiş gibi konuşuyorsunuz. Elinize geçirdiğiniz bilim bıçağıyla yaşayan, canlı bir bütünü ikiye bölüyorsunuz, sonra da geride kalan yarımlar arasında hiçbir ilişki, hiçbir bağımlılık olmadığını iddia ediyorsunuz. Gelin konuyu biraz daha derinden ele alalım, bu yarımları ayrı ayrı inceleyelim, bakalım nasıl bir sonuca varıyoruz. Gelin önce, “Hristiyan sevgi anlayışı yolundan kişisel olgunluğa erme” yarımına bir göz atalım. Diyorsunuz ki:

“Dostoyevski, insanları kendilerini tanımaya, gönülleri ni alçaltmaya çağırıyor. Muhakkak ki büyük küçük her işin başında Hristiyan sevgi anlayışı yolundan kişisel olgunlu-

ğa erme gereği gelir. Fakat Hıristiyan anlamında olgunluğa varmış insanların, ister istemez olgun bir toplum kuracaklarını demek değildir bu.

Aziz Pavlus kölelere de, kölelerin sahiplerine de aralarındaki bağlar üzerine öğütler veriydi. Köleler de, sahipleri de onun sözünü dinleyebilirlerdi, dinlediler de. Kişi olarak hepsi gerçekten Hıristiyandı. Gelgelelim, öyleyse kölelik doğru bir şeydir diyemeyiz. Kölelik yine de ahlaka uymayan bir kurumdu. Bay Dostoyevski de, hepimiz gibi, hayatında nur yüzlü Hıristiyanlar tanımış olabilir. Kimi toprak sahibi, kimi rençberdi belki bunların. Fakat Allah'ın gözünde kölelik her zaman korkunç bir şeydir. Köleleri serbest kılan Büyük Kurtarıcı Çar yalnız kişi ahlakının değil, toplum ahlakının da sözcüsü olarak ortaya çıktı. Belki şimdi olduğu gibi eskiden de iyi yürekli insanlar vardı; fakat toplumsal bir ahlak görüşü daha doğru dürüst belirmemişti.

Kişi ahlakı ile toplum ahlakı aynı şeyler değildir. Onun için de fertlerin kişisel olgunluk katına ulaşmaları hiçbir zaman bir toplumu olgun kılmaya yetmez. 1800 yılından bu yana birtakım adamlar ortaya çıktı, insanları gerçek Hıristiyanlar gibi birbirlerini sevmeye, alçakgönüllü olmaya çağırdı diyelim. Bu yüzden Koroboçkalar, Sobakieviçler adam olmaya başlamış olsalardı bile köleliğin kaldırılması sadece bununla gerçekleşebilir miydi? Gerekli siyasal disiplin olmadan kölelik ortadan kalkar mıydı? Tam tersi. Koroboçka fırsat bu fırsat deyip hemen sahici bir Hıristiyan olduğunu, köylülerine “analık” ettiğini ispata kalkışır, kim ne derse desin bildiğinden şaşmazdı.

Toplum düzeyinde halkın kalkınması insanın “kendini kollaması”yla insanın “gönlünü alçaltması”yla gerçekleşemez. İnsan bir çölün ortasında ya da okyanusun göbeğinde, ıssız bir adada tek başına kalınca da kendini kollayabilir, hırslarına, isteklerine gem vurabilir. Toplum içinde insanlar

birbirleriyle haşır neşir olarak, birbirlerini kollayarak, birbirlerini gözeterek gelişip olgunlaşırlar. Bu nedenle, bir toplumun olgunluğa ermesi toplumun siyasal kurumlarının olgunluğuna çok büyük bir ölçüde bağlıdır. Siyasal kurumların elinde insanlar iyi Hıristiyanlar olmasalar bile iyi yurttaşlar olurlar...”

Doğrusu, Bay Gradovski, pek şatafatlı sözler ediyorsunuz. Bakın, “Hıristiyan sevgi anlayışı yolundan kişisel olgunluğa erme” kavramının neredeyse canına okumuşsunuz. Anlaşılan dünya işlerinde hiç yeri yok bu kavramın. Olsa da, yok gibi bir şey, o kadar az. Sonra pek tuhaf bir Hıristiyanlık anlayışınız var sizin. Koroboçka ve Sobakieviç gerçekten Hıristiyan kişiler olup çıktılar diyelim –gerçek Hıristiyanlıktan söz açan sizsiniz– köleliğin kalkmasına razı olurlar mıydı acaba? Doğrusu pek kurnazca bir soru, Bay Gradovski; cevabını da hemen kendiniz veriyorsunuz: “Hayır! Koroboçka’ya doğru yolu göstermek imkânsızdır, sahiden Hıristiyan olsa bile...” Ama sorunuza benim vereceğim cevap o değil ki! Koroboçka gerçekten Hıristiyan olabilseydi, gerçekte Hıristiyan olsaydı, hiç telaşlanmayın topraklarında kölelere rastgelmezsiniz. Kölelerinin tapusu kasasında dursaydı da bir şey değişmezdi. Gelgelelim, Koroboçka doğruya büyüme Hıristiyanıydı, değil mi? Yani sözünü ettiğiniz o ahir zaman peygamberlerinin insanlığa sunacağı Hıristiyanlık, şu öteden beri bildiğimiz Hıristiyanlıktan başkası değil; yalnız daha bir güçlenmiş, daha bir olgun kalıba girmiş. Hani neredeyse Hıristiyanlık ülküsünün doruğuna varmış bir Hıristiyanlık, değil mi Bay Gradovski? Öyle ya! Kölelikti, sahiplikti olur muydu o zaman?

İyi ama Hıristiyan olmak nedir azıcık bilir de insan, öyle konuşur! Koroboçka sahiden Hıristiyan olduktan sonra köylüleri köleymiş, değilmiş, ne önemi var? Hıristiyan olsa, Koroboçka köylülerinin “anası” olur, onları ken-

di evlatlarından ayrı tutmazdı. “Ana”nın görüldüğü yerde “hanım”dan eser kalmaz. Öyle bir şey olsa, hanım da, köle de, güneş çıkınca dağılan sabah sisi gibi kaybolur giderler, yerlerini yepyeni insanlar alırdı. Bu insanların aralarındaki ilişki yepyeni bir ilişki olurdu; hiçbir yerde görmediğimiz bir ilişki olurdu. Hiç beklenmedik bir olayla yüz yüze geldik. Her yerde gerçek Hristiyanlar belirirdi, bugün oraya buraya dağılmış oldukları için kimsenin farkına varmadığı insanlar. Bu akıl almaz hayal sizin hayaliniz Bay Gradovski, bunu siz başlattınız; sonuçlarına da katlanacaksınız. İsterse-
niz ben size söyleyeyim: Öyle bir durumda Korobočka’nın köylüleri kendiliklerinden, “Yok öyle şey,” derlerdi, “Biz Korobočka’yı bırakıp gitmeyiz.” Sebebi basit: Her insan kendisi için en iyi olanı arar. Korobočka’nın köylüleri onları sevgiyle bağrına basan, onlara hem hanımlık hem de analık eden insana, o sizin kurumlarınızı tercih ederler miydi sanıyorsunuz? Daha da ileri gidip size diyebilirim ki, Aziz Pavlus zamanında köleliğin var olmasının tek nedeni o çağlarda dinin tam olgunluğa ermemiş olmasıydı. Aziz Pavlus kendisi buna tanıklık ediyor. O günlerde kendi başlarına olgunluk katına varanların köleleri yoktu. Olamazdı ki! Her birinin gözünde köleler kardeş olmuştu. İnsan, öz kardeşini kendine köle eder mi? Tabii size kalsa bütün bunlardan çıkarılacak sonuç birdir: Hristiyanlığın bu alanda kısır kalmış olduğu. Diyeceğim, size göre Aziz Pavlus’un sözlerinden köleliğin doğru olduğu sonucu çıkmaz. Öyle ama sizin gibi daha bir sürü akıllı, bilgili insan, özellikle Avrupalı tarihçiler köleliği haklı çıkardı diye Hristiyanlığı kötölemişlerdir. Meseleyi hiç mi hiç anlamadıkları bundan belli. Mısırlı Meryem’in köleleri olabileceğini, köleleri olsa bile onları serbest bırakmak istemeyeceğini bir düşünün siz! Saçmalık değil de ne bu şimdi? Hristiyanlıkta, gerçek Hristiyanlıkta hizmet edenler ve efendiler her zaman olacaktır; ama Hris-

tiyanlıkta kölelik havsalaya sığmaz bir şeydir. Gerçek Hristiyanlıktan, olgunluğa ermiş Hristiyanlıktan söz ediyorum. Birine hizmet etmekle insan köle olmaz. Pavlus'un gezilerinde Timoti ona hizmet ediyordu. Alın Timoti'ye yazdığı mektubu okuyun. Bir köleye, hatta bir hizmetkâra yazılmış mektup mudur o? Pavlus'un kendi öz evladı, sevdiği oğluydu Timoti. Hizmetkâr ve efendi, her ikisi de gerçek Hristiyan oldukları zaman aralarındaki ilişki işte böyle bir ilişki olacaktır. Hizmet edenler olacak, efendiler olacak; fakat efendiler hizmet edenlere sahiplik taslamayacak, hizmet edenler efendilerin kölesi olmayacak. Geleceğin toplumunda bir Kepler'in, bir Kant'ın, bir Shakespeare'in geldiğini düşünün. Bütün insanlık için hayırlı sonuçlar verecek bir iş üzerinde çalışıyorlar. Herkes onları sayıyor, gördükleri işin önemini takdir ediyor. Ama işini bırakıp odasına çekidüzen vermeye Shakespeare'in vakti yok. Hiç şüphenez olmasın, bir başka yurttaş gelip ona hizmet edecektir, kendi isteğiyle. Kendi isteğiyle gelip Shakespeare'in odasını düzene sokacaktır. Bunu yaptı diye şimdi bu adam aşağılık bir adam mı oldu? Köle mi oldu? Asla! Biliyor ki Shakespeare topluma kendinden çok daha yararlı bir kimsedir. "Ünün şanın ulu olsun!" diyecektir ona. "Seve seve sana hizmet ederim. Sana hizmet edip karınca kararınca topluma yararlı olmak isterim. İşine bol vakit ayırmanı sağlamak bundan böyle benim işim olacak; ama ben köle değilim. Hatta senin, ey Shakespeare, dehanla benden üstün olduğunu kabul edip senin hizmetine koşmakla, ahlak ölçüsünde senden hiç de aşağı kalmadığımı, insan olarak senin ayarında olduğumu ispat ediyorum!" Kaldı ki bu adam bütün bunları söylemeyecek bile, çünkü o zaman böyle bir mesele olmayacak. Kimsenin aklından bile geçmeyecek böyle şeyler. Çünkü herkes yeniden dünyaya gelecek, herkes İsa'nın çocukları olacak, eski çağların hayvan doğasından eser kalmayacak. Bu da bir hayal diyeceksi-

niz. Ne ki ilk hayal kuran ben değildim, sizdiniz; Hristiyan olgunluğuna erdiği halde çocukları kendine köle tutan, kölelerini koyvermeyen Koroboçka'yı siz düşündünüz. Benimki hayalse sizinki haydi haydi hayaldir!

Tam burada, yüzlerinden zekâ fışkıran beyler kahkahayı basıp herhalde şöyle diyecekler: “Yeryüzünde gerçek Hristiyanlık hiç yokken, olsa da göze çarpmayacak kadar azken, Hristiyan sevgi anlayışı yolundan kişisel olgunluğa erme derdine düşmek iyi doğrusu! Yeryüzünde gerçek Hristiyan olsaydı her şey bir anda düzelir, kölelik her yerde ortadan kalkar, bütün Koroboçkalar parlak zekâlı olurdu; dünyada insanlar için yapacak tek bir şey kalırdı: Oturup Allah'a hamd ü sena etmek!” Tabii ya, ne sandınız? Gerçek Hristiyanlar o kadar az ki hâlâ! (Yine de hiç yok değiller, siz ona bakın.) Kaldı ki halkın Hristiyanlık ülküsünü yitirmemesi, büyük umudunun suya düşmemesi için kaç gerçek Hristiyan'a ihtiyaç olduğunu nereden biliyorsunuz? Siyasal kavramlara uygulayın bunu. Yurttaşlık anlayışının toplumdan silinip gitmemesi için kaç gerçek yurttaşla ihtiyaç var dersiniz? Cevap vermezsiniz, tabii! Bu hiçbirinizin bilmediği, Bay Gradovski, sizin bile bilmediğiniz bir garip siyasal ekonomi konusudur. Diyeceksiniz ki: “Senin o yüce düşüncene bel bağlayanlar bu kadar azsa ne işe yarar o düşünce? Dünyaya ne gibi bir yararı dokunur ki?”

Burada önemli nokta neyin neye yararlı olduğu değil, gerçeğin bilinip bilinmediğidir. Ben gerçeği bulduktan, gerçeğin inandığım şey olduğunu bildikten sonra, âlem gerçeği görmemekte diretirmiş, âlem burun kıvrıp beni alaya almış, umurumda mı? Kutsal bir düşüncenin insanlar arasında kurduğu beraberlik bağlarının gücü buradadır. Böyle bir düşüncenin değeri maddi yarar ölçüsüne sığmaz çünkü. İnsanların geleceğini ölümsüz amaçlara, sonsuz bir sevince yöneltir. Bir yüce düşünceye sırtınızı dayamadan si-

yasal amaçlarınıza ulaşma yolunda insanları nasıl el ele vereceksiniz? Kutsal düşüncelerin hep aynı özelliği vardır: Hepsinin dayandığı temel, gelecekte, yani ülkü katında gerçek kişisel olgunluğa erme kavramıdır. Çünkü kişisel olgunluk her şeyi, her emeli, her özlemi kendinde taşır. Bu yüzden bütün siyasal ülkülerimizin kökü de kişisel olgunluktur. İnsanları yalnız “küçücük hayatlarını kurtarma” amacıyla bir araya getirip bir siyasal toplum kurmaya kalkışın, hiçbir yere varamayacaksınız. Elde edeceğiniz, sadece, herkes kendisi için, Allah herkes için ahlakı olacaktır. Böyle bir ahlak hiçbir siyasal kurumu uzun süre yaşatmaz Bay Gradovski.

Fakat dahası var. Şaşacaksınız bu söylediklerime, ama bilin ki toplumsal ve siyasal ülküler tek başlarına hiçbir şey değildir. Var olabilmeleri için toplumda manevi değerlere bağlanmaları gerekir. Onları kendi canlı ortamlarından kesip koparamazsınız, bir yerden alıp bir başka yere yamamazsınız. Toplumsal değerler bütünden kopmuş köksüz “kurumlar” değildir. Böyle düşünce, böyle ülkü olamaz diyorum ben, hiçbir zaman olmadı hiçbir zaman olmayacak. Toplumsal ülkü nedir? Ne anlıyoruz bu kelimeden? Meselelerin özü, insanların kendilerine siyasal örgütlenme kuralları aramalarında, herkesi hoşnut kılacak kusursuz bir siyasal düzenin kurulmasını özlemelerindedir. Gelgelelim, halk bilmiyor bu kuralların ne olduğunu. Altı bin yıllık tarih süresince arıyor, hâlâ bulamadı. Karıncalar karınca yuvasının kurallarını bilir, bal arısı arı kovanının kurallarını bilir; fakat insan, insan toplumunun kurallarını bulamamıştır. Öyleyse insan toplumunda toplumsal örgütlenme ülküsü nasıl doğdu? Nasıl doğabilirdi? Meseleyi tarih açısından inceleyin, göreceksiniz nasıl doğduğunu. Göreceksiniz ki toplum ülküsü bireylerin kendi hayatlarında ahlaki olgunluğa varma gayretlerinin ürünüdür. Toplum ülküsünün kökü dünya kuruldu kurulalı buradadır, kıyamet kopana kadar da bu-

rada olacak. Milletlerin ilk ortaya çıkışlarını inceleyin. Kutsal düşünce her zaman milletin doğuşundan önce gelmiştir. Çünkü milleti yaratan odur. Kutsal düşünce de birtakım ef-sanevi kavramlardan doğar; insanın ölümsüz bir yaratık ol-duğu, dünyaya tıkılmış bir hayvandan ibaret olmadığı, baş-ka dünyalara, ebediyete layık olduğu inancından doğar. Bu inanç her zaman ve her yerde bir dinde, yeni bir düşünce-de ifadesini bulmuş, yeni bir din ortaya çıkar çıkmaz onun-la birlikte yeni bir millet yaratılmıştır. Yahudileri inceleyin, İslâm'ı ele alın. Yahudilerin milli benliği Hazreti İbrahim'in yasalarında belirmeye başlamıştı; fakat asıl, Musa geldik-ten sonra kendini buldu. Müslüman milletler de Kur'an'dan sonra ortaya çıktılar. İnsanlar ancak ondan sonra, yani ken-dilerine sunulan yeni gönül hazinelerini elden kaçırmamak kaygısıyla el ele verdiler, sizin de pek güzel belirttiğiniz gi-bi "omuz omuza, birbirleri için, birbirlerini kollayarak" var güçleriyle çalışmaya koyuldular, ancak ondan sonra, yani kendilerine sunulan ahlak hazinelerini korumak için ara-larında yollarını arar oldular; bu hazinenin şanını dünyaya yaymakta kendilerine yardımcı olacak ortak hayat kurallarını nasıl bulabileceklerini araştırmaya başladılar.

Şunu da bilin ki (tarihi incellersiniz göreceksiniz) bir mil-letin gönlünde yer eden kutsal ülkü, yüzyıllar geçip de gev-şemeye, zayıflamaya yüz tutunca, o millet yaşama gücünü de yitiriyor demektir; siyasal örgüsü her gün biraz daha çö-zülecek, vaktiyle gönlünde nakışlanan siyasal ülküler solup gidecektir. Bir milletin dinî inançları ne gibi bir kalıba dö-külürse, o milletin siyasal yapısı da ona uygun gelişir, onun gerektirdiği biçimlere girer. Onun için siyasal ülkülerle kut-sal ülküler arasında her zaman gayet sıkı ve canlı bir bağ vardır. Genel olarak siyasal ülküleri yaratan kutsal ülküler-dir. Siyasal ülküler hiçbir zaman kendi başlarına var olmaz-lar, çünkü ortaya çıkmalarının tek amacı halkın kutsal bil-

diği özlemlerin gerçekleşmesidir. Onun için “din yolundan kişisel olgunluğa ermek”, insanların dinlerine layık olmaları demektir. Kişisel olgunluğa erme özleminin olmadığı yerde “siyasal ülküler” gelişemez. Belki diyeceksiniz ki, siz de “kişisel olgunluğun her şeyin başlangıcı” olduğunu söylediniz: Bir şeyin ikiye bölündüğü yok. Ama ikiye böldüğünüz bu işte! Bal gibi, canlı yapıyı ikiye bölüyorsunuz. Kişisel olgunluk “her şeyin başlangıcı” değildir yalnız; her şeyin devamı ve sonucudur da. Millet dediğimiz canlı yapıyı içine alan, yaratan, koruyan tek kuvvet odur. O olmadan bir milletin siyasal teşkilatlanma kuralları nasıl yaşayacak? Bu kurallar o korunsun, elden çıkmasın diye yaratılmıştır. Bir millet kendini doğuran bilinç çizgisinde bütün bireylerinin kişisel olgunluğa ermesini amaç edinmek zorundadır; bu amaçı yitirme yoluna bir kere girmesin, giderek bütün “siyasal kurumlar” perişan olacaktır; çünkü geriye, korunacak hiçbir şey kalmayacaktır. Bu bakımdan sizin şu sözlerinizi de doğru bulmak imkânsız:

“Onun için, bir toplumun olgunluğa ermesi toplumun siyasal kurumlarının olgunluğuna çok büyük bir ölçüde bağlıdır. Siyasal kurumların elinde insanlar iyi Hristiyanlar olmasalar bile iyi yurttaşlar olurlar.”

“İyi Hristiyanlar olmasalar bile iyi yurttaşlar!” Ayrılmaz olanı ayıran, canlı yapıyı kesip iki parçaya, iki cansız parçaya bölen, ahlak düzeniyle siyaset düzeni arasına giren bu allame bıçağı görmüyor musunuz, nasıl işliyor? Diyebilirsiniz ki ahlak kavramlarının en yüce olanı dahi “siyasal kurumlarda”, “yurttaşlık” anlayışında niye yaşamasın? Diyebilirsiniz ki olgun, ileri toplumlarda ilk başta topluma hâkim olan dinî düşüncenin yerini “siyasal düşünce” alır; dinî düşünce gücünü yitirdiği ölçüde, alanı siyasal düşünceye bırakır. Evet, bunu iddia edenler çok bugün; ne ki bu hayalin gerçekleştiğini hiç görmedik. Bir milletin ahlak ve din ülküsü

güçsüz düştüğü anda insanlar pusulayı şaşırır, ondan sonra da yalnız ve yalnız “karınlarını doyurmak için” bir araya gelmeye bakarlar. Bundan böyle siyasal birliğin başka bir amacı kalmamıştır. Şu anda Fransa’da orta sınıflar işte bu amaçla, “karınlarını doyurma” amacıyla birleşme yolundalar. Ne ki insanları bir araya getiren ülküler içinde en sonra geleni, en kısırı bu “karın doyurma” ülküsüdür. Sonun başlangıcıdır bu: Kıyamet gününün habercisi. Burjuvalar bugün bir araya gelmişler, tehlike ânını kolluyorlar. Tehlike ânı gelip çattığında hepsi çil yavrusu gibi dağılacaklar. “Kurumlar”ın kurtaracağı nedir ki? Bu adamlar kardeşse, kardeşlik düzeni kuruluyor demektir. Kardeş değillerse, hiçbir “kurum” kardeşlik düzenini kuramaz. Bir “kurum” kurup üstüne *Liberté, Egalité, Fraternité* yaftasını yapıştırmanın bir anlamı var mı? “Kurum”dan kimseye bir hayır gelmez; sonunda isterseniz de istemeseniz de yaftanıza bir dördüncü kelime eklersiniz: *Ou la mort! Fraternité ou la mort!* Ya kardeşlik ya ölüm! İşte o gün “siyasal kurumlar” yolundan kardeşlik düzeni kurulsun diye kardeşin kardeşi boğazlamaya başladığını görürsünüz. Bunu sadece bir örnek olsun diye söylüyorum. Örnek ama, iyi örnek.

Siz, Bay Gradovski, tıpkı Aleko gibi, esenlik yolunu eşyada ve madde düzeyinde arıyorsunuz. Evet, diyelim ki Rusya’da bir alay aptal, sürüyle serkeş var. Bütün yapacağımız Avrupa’dan birtakım kurumlar alıp buraya getirmek; o zaman –size göre– “her şey esenlik yolunu bulacak”. Halkımıza yabancı, halkın dileklerine aykırı, üstelik de yarı Avrupa’da bile yerle bir olacak kurumları paldır küldür Rusya’ya taşımak! Rusya’yı Batılılaştırmaya can atanların her şeyden çok bel bağladıkları yol değil mi bu? Sonra şu da var, Bay Gradovski: Bizim örgütlenmeden yoksun kalışımızı eleştirip Rusya’yı suçlu çıkarırken bize Avrupa’yı örnek gösteriyorsunuz ve bakın ne diyorsunuz:

“Bu böyle sürüp gittikçe Avrupa’nın çoktan ardında bıraktığı çelişkilerden, bağdaşmazlıklardan kurtulamayız.”

Avrupa kurtulmuş demek o çelişkilerinden? Kim öğretti bunu size? Bilin ki sizin Avrupa’nız korkunç bir felaketin arifesindedir, Bay Gradovski. Avrupa’yı baştan sona sarsacak korkunç bir felaket kapısının eşiğinde bekliyor. Yıllardır Avrupa’nın içinde oluşan karınca yuvası, Kilise’siz ve İsa’sız kalmış (çünkü kilise çoktan ülküsünü çamura bulayıp devletle bir olmuştur) evet, Kilise’siz ve İsa’sız kalmış, bütün mutlak ve evrensel değerlerini yitirmiş, ahlak ülküsü temellerine kadar sarsılmış bu karınca yuvası bilin ki içinden çıkmış, paramparça olmuştur. Bilin ki basın yoldadır. Geliyor. Geldi kapıya dayandı bile. Ya bu kapı kendiliğinden açılacak ya da parçalayıp açacaklar. Basının eski ülkülerde gözü yok; bugüne kadar ne yapıldıysa ne başarıldıysa topunu inkâr ediyor. Kısa erimli uzlaşmalara, küçük tavizlere yanaşmayacaktır. Artık bu yapıyı derme çatma desteklerle ayakta tutamazsınız. Kimsenin aklından geçirmediği şeyler olacak Avrupa’da. Bütün demokrasiler, bütün toplum kuramları, bankalar, bilim, Yahudiler, hepsi bir anda yoklara karışacak, korkunç felaket topunu silip süpürecek. Kalsa kalsa Yahudiler kalır; felaketten kendilerine kâr payı çıkarmanın yeni yollarını arar bulurlar. Bütün bunlar geldi kapıya dayandı, Bay Gradovski. Gülüyorsunuz, değil mi? Son gülen iyi güler! Allah size ömür versin de görün ne olacağını. Şaşıp kalacaksınız. Belki de şimdi, “Sence Avrupa’yı bekleyen böyle bir gelecekse, belli Avrupa’yı ne çok sevdiğin!” deyip gülüyorsunuz. Bütün bunlar beni memnun mu ediyor sanıyorsunuz? Hesaplaşma gününün geldiğini görüyorum ben, hepsi bu. Hesaplaşma günü göz açıp kapayana kadar gelip çatacak, merak etmeyin. Belirtileri şimdiden ortada. Korkunç! Avrupa ülkelerinin doğaya aykırı, iflah olmaz siyasal yapısı, tek başına, bu kıyamet gününü başlatmaya yetecek. Do-

ğaya aykırı başlayan doğaya aykırı sürer gider. İnsanlar arasında ufacık bir azınlık bütün insanlığa sahip çıksın, olmaz bu. Oysa Avrupa'nın ne zamandır Hristiyanlığa aykırı, şimdi de tam tamına Allahsız siyasal kurumları, hepsi, yalnız ve yalnız bu amaçla kurulmuşlardır. Bu durum, bu "çözüm yolu olmayan" siyasal meseleler (ki aslında herkes biliyor bunların iç yüzünü) sonunda ister istemez muazzam, kesin, her şeyi daima darmadağan edecek bir siyasal savaşa yol açacak. Bütün devletlerin katılacağı bir savaş olacak bu. Bu yüzyıl içerisinde, hatta belki önümüzdeki on yıl içerisinde patlak verecek. Sanıyor musunuz ki şu anda toplum böyle uzun süreli bir siyasal savaşa dayanabilir? Kapitalistler korkudan tır tır titriyor. Yahudiler de. Savaş uzamaya ya da uzayacağını belli etmeye başlar başlamaz bütün fabrikalar, bütün bankalar kapanacak, milyonlarca işçi aç bilaç sokağa atılacak. Devlet adamlarının aklına, savaşı başlatmayacaklarına mı güveniyorsunuz? Ne zamandan beri devlet adamlarının aklına güveniyorsunuz siz? Meclislere mi güveniyorsunuz yoksa? İşin sonunun nereye varacağını görürler, savaş bütçesine oy vermezler mi diyorsunuz? Ne zaman meclisler sonuçları önceden görmüşler, iktidardakilerin en ufak baskısına ayak direyip parayı vermemişlerdir? Fakat işçiler sokaklara döküldü bile. Eskisi gibi sabırla bekleyip açlıktan öleceklerini sanıyorsanız hata edersiniz. Siyasal sosyalizmin tadını aldıktan sonra, Enternasyonal'den sonra, Sosyalist Kongreleri'nden sonra, Paris Komünü'nden sonra, ha? Hayır! İşler eskisi gibi değil artık. Bir kere harekete geçtiler mi artık durduramayacaksınız. Avrupa'nın altı üstüne gelecek, eski düzenden eser kalmayacak. Korkunç fırtınanın ayaklandığı dalgalar gelip bizim kıyılarımıza çarpacaklar, ancak orada önlerine set çekilecek. Bizim milli yapımızın Avrupa'ninkinden ne kadar değişik olduğu da işte o zaman anlaşılacak. O zaman sizler bile, evet sizler, Nuh deyip peygamber demeyen düşün-

ce tutkunları, sizler bile aklınızı başınıza toplayıp halkımızda birtakım “milli ülküler” arar olacaksınız. Bugün o ülküleri alaya alıp eğleniyorsunuz ya, bekleyin siz.

Tutmuş bize Avrupa’yı örnek gösteriyorsunuz. Nedir istediğiniz? Nedir bizim Avrupa’dan alacağımız? Yarın öbür gün çöküp gidecek kurumlar! Günlerini çoktan doldurmuş, Avrupa’da bile akli olanın artık inanmadığı, sadece genel miskinlikten ötürü kendilerini ayakta tutabilen birtakım saçmalıklar! Kafaları soyut kavramlarla dumanlanmış düşünce tutkunlarından başka kim bugün Avrupa’da gözler önünde oynayan komediyi ciddiye alabilir? Başka kim bu oyuna gelip burjuvaların el ele verişini insanların gerçek birleşme yolu zanneder? Avrupa çelişkilerinden çoktan kurtuldu diyorlar. Tek bir yüzyılda yirmi şu kadar anayasa, hani neredeyse bir düzine ihtilalden sonra mı? Evet, belki de ancak ondan sonra birazcık olsun Avrupa’dan kurtulabileceğiz, Avrupalı lalalar elimizden tutmadan kendi toplumsal ülkülerimizi kendimiz aramaya koyulacağız. Bizim toplumsal ülkülerimizin kaynağına gelince, onlar, Bay Gradovski, kaçınılmaz olarak Hazreti İsa’da ve kişisel olgunluğa erme özlemindedir.

Soracaksınız: “Bizim Avrupa’yı kurtarmak için öne süreceğimiz ne gibi toplumsal ve siyasal ülkülerimiz olabilir?” Neden olmasın? Avrupa ülkülerinden daha iyileri, Avrupa ülkülerinden, sizin ülkülerinizden daha güçlülere, hatta sizinkilerden, ne diyeyim, daha özgürlükçü ülküler... Evet. Sizinkilerden daha özgür ya! Ne sandınız? Kendi halkımızın canlı şuurundan çıktıkları, Batı’dan ithal edilmiş sünepe kavramlar, kölelere yaraşır öykünmeler olmadıkları için! Şimdi bu konuyu enine boyuna işlemek kolay değil, zaten bu makale de çok uzadı. Yalnız şu kadarını olsun söyleyeyim size: Eski Hristiyan Kilisesi’nin ne olduğunu, hangi amaçlar peşinde koştuğunu bir hatırlayın. Hristiyan Kili-

sesi İsa öldükten sonra bir avuç insan tarafından kuruldu ve derhal, İsa'nın ölümü üzerinden daha birkaç gün geçmemişken, kendine yaraşır "siyasal kurallar"ı aramaya koyuldu. Kilise'nin kurmaya savaştığı düzen doğrudan doğruya insanın kişisel olgunluğa erme özlemine dayanıyordu. Ondan sonra Hristiyan topluluklar, yani kiliseler çıktı ortaya. Ondan sonra büyük bir hızla yepyeni bir millet kavramı yaratıldı. Bu yeni millet kavramı evrensel kardeşlik, evrensel insanlık bilincine dönüktü; büyük Katolik Kilisesi'nde kendi gerçek yapısına kavuştu. Fakat çok geçmeden kilise baskıya uğradı. Hristiyanlık ülküsü gizliden gizliye, yeraltında gelişmeye zorlandı. Açıkta ise, yeryüzünde, yüce bir yapı kurulmaktaydı o sıra, muazzam bir karınca yuvası, Roma İmparatorluğu. Roma İmparatorluğu da bütün eski çağ insanların bel bağladıkları manevi özelemlerin bir ifadesiydi. Fakat karınca yuvası temellerini pekiştirmede, sonra da kilise o temelleri içeriden çökertti. İşte o zaman yeryüzünde birbirine karşıt iki düşüncenin çarpışmasına tanık olduk. İnsan-Tanrı ile Tanrı-İnsan çarpışıyordu. Apollo, İsa ile yüz yüze gelmişti. Sonunda bu iki kavram arasında uzlaşmaya varıldı. İmparatorluk Hristiyanlığı, Kilise, Roma Hukuku'nu ve Roma Devleti'ni benimsedi. Kilise'den ayrılan bir avuç insan dağa çıkarak kilisenin eski görevini sürdürmeye koyuldu. Orada burada, yeniden, Hristiyan topluluklar belirdi, sonra manastırlar. Gerisi hep birtakım çabalar, günümüze kadar sürüp gelen çeşitli çabalar. Kilise'nin geride kalan büyük parçası, bilindiği gibi, sonradan bir daha ikiye ayrıldı. Batı'da devlet kiliseyi bütün bütün kendine ram etti; Kilise kilise olmaktan çıktı, devlet oldu. Papalık ortaya çıktı. Neydi Papalık? Eski Roma İmparatorluğu'nun ta kendisi. Yalnız biraz kılık değiştirmişti işte, o kadar, Doğu'da devlet, Hazreti Muhammed'in kılıcına boyun eğdi, yıkıldı gitti. Geriye yalnız İsa kaldı. İsa zaten çoktan Kilise'den ayrı düşmüştü.

Zamanla devlet İsa'yı yeniden baş tacı edip benimsedi. Sonra da düşmanlarının elinden neler çekmedi: Tatar krallıkları, örgütsüzlük, kölelik, Avrupa, Avrupa hayranlığı devlete etmediklerini bırakmadılar. Bugün bile devlet bu şer kuvvetlerinin elinden kurtulmuş değildir. O kadar ki devletin yapısında hâlâ sevgi yolundan, Hristiyanlığa yaraşır kişisel olgunluk anlayışı yolundan gerçek bir toplumsal kurallar çerçevesi kurulamamıştır. Siz, Bay Gradovski, hiç gözünün yaşına bakmadan Rusya'yı, örgütlenme işini becerememiş olmakla suçluyorsunuz. Fakat son iki yüz yıldır, hele şu son elli yıldır Rusya'nın örgütlenmesine engel olanlar kimlerdir; sorarım size? Sizin gibiler Bay Gradovski, sizin gibi iki yüz yıldır başımızdan eksik olmayan, şimdi de tepemize iyice tüneyen Avrupalı Ruslar! Rusya'nın kendi bağımsız yolunda, kendi canlılığıyla, kendi milli ilkelerini gözeterek gelişmesi, kalkınması fikrine düşman olanlar kimlerdir dersiniz? Bu ilkelere burun kıvrıranlar, var olabileceklerini bile kabule yanaşmayanlar, belirtilerini görmek bile istemeyenler kimlerdir? Halkı "kendi katlarına yükselterek" yeni baştan yaratmayı isteyenler kimlerdir? Kimi zaman üç beş kişiyi halk çoğunluğundan ayırıp, onların halkla aralarındaki bağları kopartıp hiç değilse üniformalarının parlak yakaları sayesinde kendileri gibi Avrupalılaştırmaya, soysuzlaştırmaya karar verenler kimlerdir? Bununla Avrupalı insanın soysuz olduğunu söylemek istemiyorum; sadece diyorum ki, liberalerin kullandıkları yöntemlerle bir Rus'u Avrupalı yapmaya kalkışmak çoğu zaman onu soysuzlaştırmakla sonuçlanır. Evet, programlarının, çabalarının tek amacı budur: Tek tük fertleri büyük çoğunluktan ayrı düşürüp yaban kılmak! Saçmalığa bakın siz! Seksen milyon Rus'un her birini bütünden ayırıp bu yöntemlerle yeni baştan yaratmaya mı niyetli bu adamlar? Halkımızın bir bütün olarak, büyük çoğunluğuyla buna razı olacağına, bu ne idüğü belirsiz beylere, bu Av-

rupalı Ruslar'a benzemeyi kendine yedireceğine sahiden siz inanıyor musunuz, Bay Gradovski?

4

KURU GÜRÜLTÜ

Şimdiye kadar yalnız tartıştım sizinle, Bay Gradovski. Şimdi sizi, konuşmamda ileri sürdüğüm belli başlı düşünceye bile bile yanlış anlam vermekle suçlamak niyetindeyim.

Diyorsunuz ki:

“Uzun yıllar kölelikten kurtulamadığı için bizim halkımız gerçeğin ne olduğunu görececek halde değildir. Bu haliyle karşısına geçip kendisine tapınmamızı isteyemez; hele Dostoyevski'nin dediği gibi, bütün Avrupa'ya hak yolunu gösterme iddiasıyla ortaya atılmaya hiç kalkışmamalıdır...

Garip iş! Aylakları mağrur oldukları için suçlu görüp cezalandıran insan, bütün bir halkı mağrur olmaya çağırıyor; çağırıyor, çünkü bütün bir halka evrensel peygamberlik sıfatını yakıştırıyor. Birine ‘Eğ başını önüne!’ derken, ötekine ‘Övün!’ diyor.”

Dahası var:

“Henüz bir millet olmamışken evrensel sorumluluklardan dem vurmak! Daha erken değil mi? Dostoyevski iki yüz yıldır Avrupa'ya hizmet ettik diye övünüyor. Biz iyi biliriz bu ‘hizmet’in ne olduğunu. Viyana Kongresi ve Kongreler Çağı'yla nasıl övünebiliriz? Hani o zamanlar değil miydi Meternih'e hizmet edeceğiz diye İtalya'da ve Almanya'da milliyetçi akımları bastırmış, kendi dindaşlarımız olan Yunanlılara bile kem gözle bakmıştık? Tek bu hizmet yüzünden Avrupa'da üzerimize ne nefretler çıktık!”

Önce, pek masumane bir edayla bana yakıştırdığınız bu düşünceyi ele alacağım, Bay Gradovski. “Son iki yüz yıldır

belki kendimizden çok Avrupa'ya hizmet ettik," derken, hizmet ediş tarzımızı övdüm mü ben? Sadece hizmet ettiğimizi, bu gerçeği göstermek istedim. Hizmet ettiğimiz de doğrudur. Ne ki hizmet etmiş olmamızla hizmet ediş tarzımız birbirinden ayrı şeylerdir. Siyaset alanında bir dolu hata işlemiş olabiliriz (Avrupalılar da Allah'ın günü nice hata işliyorlar); ama benim övdüğüm, hatalarımız değildi. Hemen her seferinde hiç kendi çıkarımızı düşünmeden hizmet ettiğimize dikkat çektim, o kadar. Bunların apayrı şeyler olduğunu anlıyor musunuz?

"Dostoyevski Avrupa'ya hizmet ettik diye övünüyor," diyorsunuz. Öyle derken hiç de kendi adıma övünmüyordum. Sadece milli bilincimizin kendine özgü bir yanını belirtiyordum. Gayet önemli bir özellik sayıyorum ben bunu. Milli bilinçte sağlam, takdire değer bir özellik görmek böbürlenmek midir? Sonra Meternih'den, kongrelerden söz etmeniz sebebi ne ola? Bana tarih dersi mi vereceksiniz? Siz daha okul sıralarında otururken ben Meternih'le işbirliği yapmış olmamız hakkında sizin söylediklerinizden çok daha ağırlarını söyledim, Bay Gradovski; başka sözlerimin yanı sıra onların da karşılığını ödedim, otuz yıl önce, siz de bilirsiniz. O halde niye göz göre göre sözlerimi yanlış yöne çekiyorsunuz? Herkese göstermek için: "Görün ben ne liberal adamım! Bir de şu şairi, halkı candan seven şu adamı dinleyin. Bakın ne gerici herzeler geveliyor ağzında! Meternih'e hizmet etmiş olmamızla övünüşüne bakın şunun!" Buna düpedüz kibir derler, Bay Gradovski.

Tabii bu işin önemsiz yanı. Ama ardından gelenler hiç de öyle değil.

Halka, "Gönlünü yüce tut!" demek, "Mağrur ol!" demekle aynı şey, öyle mi? Bunu demekle halkı mağrur olmaya çağırıyorum, halka mağrur olmayı öğretiyorum, öyle mi? Çocuklarınıza, "Çocuklarım, gönlünüzü yüceltin, soylu kişiler

olduğunuzu bilin!” dediğinizi düşünün, Bay Gradovski. Çocuklarınıza mağrur olmayı öğrettiniz demek midir bu? Onlara bunu öğrettiniz diye size, “Amma da kendini beğenmiş adam!” mı desinler istiyorsunuz? Ben ne dedim? “Sonunda bütün insanlarla kardeş olma” umudundan söz ettim; üstelik beni dinleyenlerden, “sonunda” kelimesine parmak basmalarını istedim. Acılar içerisinde kıvranan dünyamızda bir gün kardeşlik ülküsünün gerçekleşeceği, bir gün insanlarla kardeş olmamıza izin verileceği umuduna kapılmak mağrur olmak mıdır, herkesi mağrur olmaya çağırarak mıdır? Konuşmamın sonunda ne dediydim?

“Ekonomik başarılardan, silah gücünden, bilim gücünden söz ediyor muyum? İnsanlar arasında kardeşlik bağlarının kurulmasından söz ediyorum. Bu ülküyü gerçekleştirmek, diyorum, bütün uluslar arasında belki Rusya’nın kadere olacaktır.”

Benim kullandığım kelimeler bunlardı. Halka mağrur ol diyen kim? Bu sözlerimden hemen sonra da şöyle dediydim:

“Yurdumuz yoksul olsun, ne zararı var? ‘İsa’nın bir köle kılığında boydan boya geçip takdis ettiği’ ülkedir burası. Niye İsa’nın son sözünün bir gün gerçek katına çıkacağız umudu bizim olmasın?”

İsa’nın bu sözünde insanları mağrur olmaya çağırarak gizli bir anlam mı var? Bu sözün bir gün gelip gerçekleşeceği umuduna bel bağlayanlar niye mağrur insanlar oluyormuş? Bakın pür hiddet neler yazmışsınız: “Bu halimizle bize tapınsınlar isteyemeyiz.” Öyle ama nereden çıkardınız siz bu isteği? Nerede gördünüz? Bütün insanlığa hizmet etme özleminde mi? Bütün insanların hizmetkârı ve kardeşi olma, bütün insanlara sevgiyle hizmet etme dileğinde mi? Niye herkes bize tapınsın demek oluyormuş bu? Öyle olsaydı, bütün insanlara hizmet etme özlemi gibi kutsal ve çıkarsız bir özlem dünyanın en saçma sapan şeyi olurdu. İnsan hizmet-

kârının önünde eğilmez; bir kardeş de, öbür kardeşi kendi önünde diz çöksün istemez.

Şöyle bir şey getirin gözünüzün önüne, Bay Gradovski: Birine bir iyilik yaptınız ya da yapmak üzeresiniz. İçinizde doğan güzel duyguların etkisiyle yolda düşünüyorsunuz: “Zavallı kim bilir ne kadar sevinecek bu beklenmedik yardıma! Nasıl kendini toparlayacak, birden canlanacak! Tutup şansının yaver gittiğinden dostlarını, çocuklarını haberdar edecek, onlarla birlikte sevinç gözyaşları dökcek...” Bunları düşünürken tabii içinizin kabardığını duyacaksınız; belki de gözleriniz dolacak –sizin hiç başınıza geldi mi bu?– Fakat tam o sırada sipsivri bir ses gelip kulağınıza fısıldayacak: “Kendi kendinle övünüyorsun! Kibir gözyaşlarıdır bu dök-tüklerin!..” Biz Ruslar’ın bütün insanlık için az da olsa bir öneminin olabileceği, günün birinde insanlığa kardeşçe hizmet etmeye layık insanlar olabileceğimiz umudu, sadece bu umut, o gün beni dinleyen binlerce insanı nasıl da coşturmuştu: Bunu kendime övünme payı çıkarmak için söylemiyorum. Bütün istediğim o anın önemini belirtmektir. O an, sadece bir umudun sözü edildi: Biz de bütün insanları kardeş sayan bir tutuma bel bağlayabilirdik, bizim de insanlık için yapabileceğimiz bir şeyler olabilirdi. Gerisinde derin bir heyecan yatan bu üstü kapalı düşünce bütün hazır bulunanları tek bir emel, tek bir duygu çevresinde birleştirmeye yetti. Birbirini tanımayan adamlar sarmaş dolaş oldular, bundan böyle daha iyi insanlar olmaya ant içtiler. Yaşını başını almış iki kişi yanıma gelip, “Yirmi yıldır,” dediler, “biz birbirimize düşmandık, birbirimize yapmadığımızı koymadık; senin sözlerin bizi barıştırdı. Gazetenin biri bir acele bütün bu coşkunluğun hiçbir şey ifade etmediğini söyledi. Dediğine göre zaten hava yaratılmıştı; söylev verenlerin yapacağı bir şey kalmamıştı. Kim olursa olsun, ne söylerse söylesin, oradaki-leri böyle coşturacaktı. Çünkü o günler Moskova’da herkes

iyi yürekli olmaya kararlı görünüyordu. İyi ya! O gazeteci de Moskova'ya gelip konuşsaydı ya! Acaba insanlar beni kuckladıkları gibi onu da kucaklarlar mıydı? Niye üç gün önce konuşanlar bol bol alkışlandığı halde hiçbirinin başına benim başıma gelen gelmedi? Konuşmamın sonu Puşkin törenlerinin en canlı anıydı; onun gibisi bir daha yaşanmadı. Bunu kendimi övmek için söylemediğime Allah şahidimdir! Ne ki o an sessiz sedasız geçirilmeyecek kadar önemli bir andı. Toplumda yeni akımların, bu akımların ardında yeni insanların var olduğunu gün ışığı gibi ortaya koydu. Yürelerinde kahramanca işler görme özlemi yatan, büyük bir düşüncenin getireceği teselliye arayan, çalışma heyecanını özleyen yepyeni insanlar ortaya atılmışlardı. O anda belli oldu ki toplum artık liberallerin Rusya'ya burun kıvırmalarıyla yetinmeyecektir. O anda belli oldu ki Rusya'nın sürekli iktidarsızlığa mahkûm olduğu görüşü artık dayanılmaz bir baş belası olup çıkmıştır. Bir umut, üstü kapalı bir söz, bütün insanlığı kapsayan bir ödeve talip olma, bütün insanlığa hizmet etme, bütün insanlık uğrunda iş görme özlemiyle herkesin yüreğini alevlendirdi. Kibir gözyaşları mıydı onlar? İnsanları mağrur olmaya çağırmak mıydı? Ah, sizler!

Sizin anlayacağınız, Bay Gradovski, o ânın ciddiyeti birdenbire liberallerimizin yüreğine korkunç bir korku saldı. Böyle bir şeyle hiç beklemedikleri bir anda karşılaştıkları için büsbütün korktular. "Ne? Bugüne kadar her şeye burun kıvırdık, her şeyi çamura buladık –zevkti doğrusu; kârlı işti üstelik– şimdi çıksın bu adam, böyle konuşsun! Olur mu?.. İsyen bu, isyan!.. Polis!.." Bir alay ödü patlamış centilmen o anda ayağa fırlayıp feryadı bastı: "N'olucuz şimdi biz? Biz de yazılar yazardık... Şimdi n'apıcaz? Bir an önce üstüne şal örtüp unutturmalı bütün bu olup bitenleri. İzi bile kalmamalı. Derhal Rusya'nın dört bucağına lafı yetiştirmeli: Bakmayın siz bunlara; hepsi konuksever Moskova'mızda o güzelim zi-

yafetlerden sonra esen yumuşak havanın ettikleridir. Ondan başka ne olabilir ki?.. Başlıbozuklara gelince, n'apalım, polise başvurmaktan başka çare yok!"

Ondan sonra atıp tutmalar başladı. Dediklerine göre ben bir korkağım, bir şairim, beyhude adamın biriyim; konuşmamın değeri sıfır. Diyeceğim, adamlar heyecana kapılıp biraz ileri gittiler. Kamuoyu sözlerine inanmayabilir. İş daha zekice kıvırmalı. Daha soğukkanlı davranmalı. Hatta konuşmamın bazı yerlerini övseler hiç de fena olmaz. "Her şeye rağmen," demeliler, "konuşmasında belli bir düşünce düzeni göze çarpmıyor değil." Ondan sonra konuşmamda söylediklerimi yerden yere vurup rahat edebilirler. Kısacası, o malum kurnazlıkları para etmedi bu işte. Arada boş bir sayfa kaldı. Onun da doldurulması gerekiyordu. İşte tam o sırada oturaklı, tumturaklı bir eleştirmen ortaya atıldı. Pervasız bir saldırganlık ustalığı ile edepli uslu söz söylemesini pekâlâ bağdaştırabilen biri, yani siz atıldınız ortaya, Bay Gradovski. Siz yazdınız, herkes okudu, herkes rahatladı. Ortalık yatıştı, herkesin gönlü oldu. Yazınızı her yerde bastılar. "Şairin konuşmasında iler tutar yan yok ki! Şair, şairdir; oysa akıllı adamlar bekliyorlar. Günü gelince hayal düşkünü şairi bir güzel ıslatırlar!" Yazınızın sonunda, kullandığınız bazı sert deyimlerden dolayı benden özür diliyorsunuz. Ben yazımı bitirirken sizden özür dilemeyeceğim, Bay Gradovski. Bunları yazarken karşımdaki insan A.D. Gradovski değil, yazar A. Gradovski'dir. Kişi olarak size saygı duymamam için hiçbir sebep yok. Fakat düşüncelerinize saygı duymuyorsam, buna imkân bulamıyorsam, özür dilemek ne işe yarar? Yazınızı okuyunca üzüldüm, çünkü toplumumuzun çok ciddi ve önemli bir anına haksızlık edildiğini, bile bile yanlış anlam verildiğini gördüm. Üzüldüm, çünkü gerçekleşmesine hizmet ettiğim düşüncenin sokağa düşürüldüğünü gördüm. Onu sokağa düşüren sizsiniz.

Benimkinden çok daha kısa olan yazınıza böyle uzun uza-
dıya cevap vermenin gereksiz, hatta gülünç olduğunu bili-
yorum. Fakat dediğim gibi, yazınızı görünce fırsat bu fırsat
dedim; ne zamandır söylemek istediğim bir dolu şey vardı,
kursağımda kalmıştı. *Bir Yazarın Not Defteri*'ni önümüzdeki
yıl yeniden çıkarmaya başlıyorum. Bu yazdıklarımı görüşle-
rimin, inançlarının bir ön ifadesi sayın. Bu sayı da gelecek
sayıların habercisi olsun.

Denilebilir ki bu cevabımla Moskova'da yaptığım konu-
şmanın özüne aykırı hareket ediyorum. Konuşmamda her
iki Rus kampını birleşmeye, barışmaya çağırmıştım; ikisi-
nin de davalarında haklı olduğunu söylemiştim. Hayır! Bin
kere hayır! Konuşmamın özüne hiç de aykırı değil bu yap-
tığım. Tam tersi. Çünkü size verdiğim bu cevapla gösterdim
ki araları bozuk, birbirine düşman bu iki kamp bugün tabi-
ata aykırı bir yolda gitmektedir; o yüzden çabaları bir türlü
doğru yola giremiyor. Oysa el ele verip anlaştıkları gün belki
her şeyi yüceltecekler, her şeyi kurtaracaklar, Rus halkının
gönlünde yatan sınırsız güçleri uyandırarak Rusya'yı yepyen-
ni, sağlam, bugüne kadar eşi görülmemiş bir hayata çağıra-
caklar.

*“Puşkin hakkındaki konuşmamı,
fikirlerimi keskin bir biçimde ifade ederek
yazıp bitirdim... ve dolayısıyla ardından
gelecek saldırılara da hazırım.”*

DOSTOYEVSKI

26 Mayıs 1880’de Moskova’da yapılacak olan Puşkin Heykeli’nin açılış törenine, Dostoyevski bir konuşma yapması için davet edilir. Kendi çalışmalarına ara veren Dostoyevski, hayatı boyunca hayranlık duyduğu, manevi yol göstericisi ve büyük Rus dehası olarak gördüğü Puşkin hakkında bir konuşma hazırlar. Tören Çar’ın emriyle ertelenmesine rağmen, Dostoyevski büyük bir cesaretle yola çıkar ve “Konuşma”sını yapar.

Rus edebiyatında “büyük bir olay” ve bir dönüm noktası olarak değerlendirilen bu konuşmada Dostoyevski, tüm hayatı boyunca karşıla-

İLETİŞİM 1383

DÜNYA
KLASİKLERİ 42

ISBN-13: 978-975-05-0668-0

9 789750 506680